

บทที่ 2

ปัญหาเกี่ยวกับพยานหลักฐานในคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่ง

วิธีการพิสูจน์ความผิดหรือบริสุทธิ์ของการพิจารณาคดีและสืบพยานของไทยในอดีตกาลมี 7 วิธีการ คือ ล้วงตะกั่ว สืบพยาน ลุยไฟ ดำน้ำ ว่ายนํ้าขึ้น ว่ายนํ้าข้ามฟาก และตามเทียน¹ ซึ่งถ้าหากยังคงใช้ 7 วิธีการดังกล่าวนี้ประเทศไทยคงจะยังต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทางศาล เพื่อเป็นการเรียกร้องเอกราชทางการศาลให้กลับคืนมา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระปิยมหาราช) รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชดำริในการแก้ปัญหานี้ให้จัดการปรับปรุงระบบศาลยุติธรรมโดยเฉพาะในส่วนของระบบกฎหมายวิธีพิจารณาคดีและการสืบพยานเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศ มีการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ.113 ออกบังคับใช้ โดยทั้งนี้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย ทรงนำแนวความคิดเกี่ยวกับกฎหมายลักษณะพยานมาจากประเทศอังกฤษ² ซึ่งต่อมากฎหมายฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกเพราะมีการประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาคดีความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาดังนั้นในปัจจุบันกรณีคดีแพ่งนั้น หากมีคดีความขึ้นสู่ศาลก็จะมีวิธีการพิสูจน์ความผิดหรือบริสุทธิ์ของจำเลย โดยการนำพยานหลักฐานของคู่ความทั้งฝ่ายโจทก์และจำเลยมาวินิจฉัยซึ่งน้ำหนักพยานหลักฐานว่าฝ่ายไหนจะมีความน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

คดีสิ่งแวดล้อมถือได้ว่าเป็นคดีหนึ่งที่จะต้องนำหลักกฎหมายลักษณะพยานอันกำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญามาใช้ด้วยเหมือนในคดีทั่ว ๆ ไป แต่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีขอบเขตที่จะทำการศึกษาวิจัยเฉพาะในส่วนของคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งเท่านั้น ไม่กล่าวถึงคดีสิ่งแวดล้อมทางอาญาแต่อย่างใด จึงต้องทำการวิเคราะห์ถึงหลักกฎหมายลักษณะพยานที่กำหนดไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เท่านั้น ซึ่งปัญหาเรื่องหนึ่งคือ ปัญหาเรื่องการฟ้องคดีต่อผู้กระทำความผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมนั้น นับได้ว่าเป็นปัญหาที่มีความสำคัญและเกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว การที่จะนำมูลเหตุแห่งคดีมาฟ้องผู้กระทำความผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมให้ต้องรับผิดชอบทางแพ่งตามที่กฎหมายกำหนดนั้น จำต้องศึกษาถึงทฤษฎีต่าง ๆ

¹โสภณ รัตนากร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2535), หน้า 5.

²ประมุข สุวรรณศร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงสุทธิการพิมพ์, 2526), หน้า 8.

อันเป็นที่มาและเป็นรากฐานของหลักกฎหมาย เพื่อจะได้นำมาใช้เป็นหลักในการกำหนดให้ผู้ที่เกี่ยวข้องก่อให้เกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมต้องรับผิดชอบทางแพ่งตามผลที่ได้กระทำ

2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางแพ่งในคดีสิ่งแวดล้อม

วิวัฒนาการของทฤษฎีเกี่ยวกับความรับผิดชอบทางแพ่งในระยะเริ่มแรกนั้นมีแนวความคิดที่มุ่งเน้นไปที่ผลของความเสียหายเป็นสำคัญ ซึ่งถือว่าหากเกิดความเสียหายขึ้นจะต้องมีการรับผิดชอบของผู้ที่เกี่ยวข้องโดยไม่ว่าจะถึงเจตนาของผู้ที่เกี่ยวข้องก่อให้เกิดความเสียหายนั้นเลย ต่อมาแนวความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนไปโดยมีแนวความคิดที่มุ่งเน้นไปที่ความผิดของผู้กระทำ ความผิดว่ามีการกระทำความผิดหรือไม่ อย่างไร ซึ่งหากมีความผิดแต่ผู้กระทำได้กระทำโดยขาดเจตนาหรือมีเหตุยกเว้นความรับผิดชอบก็จะต้องรับผิดชอบในผลแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้น

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญอันเป็นหลักของกฎหมายสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องก่อให้เกิดความเสียหายต้องรับผิดชอบทางแพ่งนั้นมีหลายทฤษฎี แต่ทฤษฎีที่สำคัญอันจะกล่าวในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีดังนี้

- 1) ทฤษฎีรับภัย (Theorie du risque)
- 2) ทฤษฎีว่าด้วยการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ (Theory of Nuisance)
- 3) ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล (Causation Theory)
- 4) ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเคร่งครัด (Theory of Strict Liability)
- 5) ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดเด็ดขาด (Theory of Absolute Liability)
- 6) ทฤษฎีว่าด้วยความน่าจะเป็น (Probability Theory)

2.1.1 ทฤษฎีรับภัย (Theorie du risque)³

ทฤษฎีรับภัย (Theorie du risque) หรืออาจเรียกว่า ทฤษฎีรับภัยที่สร้างขึ้น (Theorie du risque cree) เป็นทฤษฎีที่เห็นว่า หลักเกณฑ์แห่งความรับผิดทางละเมิดนั้น ไม่จำเป็นที่ผู้ละเมิดนั้นจะต้องกระทำความผิด ซึ่งถือว่าเมื่อเกิดความเสียหายขึ้นและรู้ว่าผู้ใดเป็นผู้กระทำหรือผู้ก่อความเสียหายนั้นแล้ว ก็ควรถือได้ว่าผู้นั้นเป็นผู้ก่อภัยขึ้น และต้องรับผิดชอบในมูลเหตุ

³ จิต เศรษฐบุตร, หลักกฎหมายแพ่งลักษณะละเมิด. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2539), หน้า 105-115.

แห่งละเมิดนั้น โดยไม่ต้องคำนึงว่าการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายของผู้กระทำนั้นจะถูกหรือผิดแต่อย่างใด โดยเหตุผลที่สนับสนุนทฤษฎีนี้ก็เพราะถือว่ามนุษย์เราเมื่อได้กระทำการใด ๆ ขึ้นแล้วก็ย่อมที่จะต้องเสี่ยงภัยอย่างหนึ่ง คืออาจจะเป็นทั้งผลดีหรือผลร้ายเกิดขึ้นตามมาก็ย่อมได้และเมื่อมนุษย์เองเป็นผู้เสี่ยงภัยจากการกระทำนั้นเองก็ย่อมที่จะต้องรับผลแห่งการเสี่ยงภัยนั้น ๆ เอง ซึ่งหากเกิดความเสียหายขึ้นผู้กระทำการเสี่ยงภัยนั้นต้องรับผิดชอบจากการกระทำของตน

ทฤษฎีรับภัยเข้าใจว่าเกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 คริสต์ศกราชนี้เอง ซึ่งความคิดเห็นอันเป็นบ่อเกิดของทฤษฎีรับภัยนี้มี 2 ความคิดเห็น ได้แก่

ก. ความคิดเห็นทางปรัชญาเมธี (Le positivism)

ความคิดเห็นทางปรัชญาเมธี เป็นความคิดเห็นที่อาจกล่าวได้ว่า การค้นหาผู้รับผิดชอบนั้น ไม่จำเป็นจะต้องพิจารณาความในใจของผู้กระทำ ความผิดว่ามีเจตนา (Intention) หรือไม่ คงพิจารณาแต่เพียงกรรมหรือการกระทำของผู้กระทำนั้นว่าได้ทำความเสียหายให้เกิดแก่ชุมชนหรือไม่ เพียงใด กล่าวคือ ไม่จำเป็นต้องคำนึงว่าผู้กระทำให้เกิดความเสียหายนั้นมีเจตนาร้าย (mens rea) หรือไม่ จึงเป็นการขัดแย้งต่อหลักกฎหมายทางอาญาอย่างสิ้นเชิง ซึ่งแนวความคิดนี้เห็นว่าหากจะต้องคุ้มครองความปลอดภัยของชุมชนให้ได้อย่างเพียงพอในหลักเกณฑ์ความรับผิดชอบทางอาญานั้นควรวินิจฉัยแต่ผลแห่งการกระทำก็พอ โดยถือว่าหากการกระทำนั้นก่อให้เกิดผลเสียหายเพียงใดบุคคลผู้ที่เป็นผู้กระทำการนั้น ๆ ก็ต้องรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้น

ความคิดเห็นทางปรัชญาเมธีนี้ ไม่อาจที่จะมีอิทธิพลต่อความรับผิดชอบในทางอาญาได้ แต่หากมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นในเรื่องความรับผิดชอบในทางละเมิดอย่างมากทำให้เห็นว่าความรับผิดชอบในทางละเมิดนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องมีความผิด (Fault) แต่อย่างใด ผลแห่งความรับผิดชอบในทางละเมิดนั้นหากมีขึ้น ผู้ละเมิดจำต้องรับผิดชอบในผลนั้นแม้จะมีได้กระทำความผิดขึ้น ซึ่งเหตุผลที่สำคัญก็คือ การคำนึงถึงผลประโยชน์ต่อส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตนนั่นเอง

ข. ความคิดเห็นทางการเมือง

ความคิดเห็นทางการเมือง เป็นความคิดเห็นที่เห็นว่าไม่ควรที่จะปล่อยให้มนุษย์ช่วยเหลือตัวเองโดยลำพัง รัฐต้องเข้าแทรกแซงช่วยเหลือผู้ที่ได้รับความเสียหาย เพราะเป็นผู้ที่มีกำลังน้อยไม่อาจที่จะปกป้องผลประโยชน์หรือสิทธิของตนเองได้เท่าที่ควร อาจกล่าวได้ว่าเป็นความคิดเห็นที่สอดคล้องตรงกันกับหลักเกณฑ์แห่งคดีสิ่งแวดล้อมมาก เพราะ

เป็นความคิดเห็นที่คำนึงถึงผู้ที่ได้รับความเสียหายว่าเป็นผู้น้อย มีฐานะทางสังคมด้อยกว่าผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหาย และรัฐเท่านั้นที่จะมีอำนาจและใช้อำนาจที่มีเพื่อให้เป็นไปในทางที่จะคุ้มครองประโยชน์สุขของประชาชนภายในรัฐ และเพื่อให้ประชาชนภายในรัฐยังคงมีสิทธิต่าง ๆ อาทิเช่น สิทธิที่จะได้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น

เหตุผลที่สนับสนุนทฤษฎีรับภัยที่อ้างว่าไม่ควรให้มีหลักเกณฑ์ความผิดในเรื่องความรับผิดทางละเมิดที่สำคัญนั้น แบ่งได้ 2 เหตุผลด้วยกัน ได้แก่

ก. เหตุผลทางกฎหมาย เห็นได้ว่าวัตถุประสงค์สุดท้ายที่ต้องการคือ การที่จะให้ผู้ที่กระทำความผิดละเมิดนี้ชดใช้ค่าเสียหายเพื่อเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น ดังนั้นจึงไม่ควรคำนึงว่าผู้กระทำความผิดต้องมีความผิดในการรับผิดทางละเมิด เพราะหากไม่ต้องคำนึงถึงความผิดแล้ว ก็จะไม่ต้องคำนึงถึงโทษที่จะต้องได้รับเมื่อมีความผิด กล่าวคือ ไม่ได้ต้องการลงโทษที่ตัวบุคคล แต่ต้องการที่จะให้มีการชดใช้ค่าเสียหายหรือเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นเท่านั้น จึงไม่ต้องคำนึงว่าบุคคลผู้กระทำจะต้องมีความผิดด้วย

ข. เหตุผลทางพฤติการณ์ เห็นว่าการที่มีความเสียหายเกิดขึ้นยุติธรรมแล้วหรือที่จะให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายต้องรับภัยที่เกิดขึ้นทั้ง ๆ ที่บุคคลผู้ได้รับความเสียหายมิได้เป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น ดังนั้นการที่จะถือหลักความผิดในเรื่องละเมิดนั้นเท่ากับให้ผู้ที่อยู่เฉย ๆ ได้รับความเสียหาย แต่หากถือตามทฤษฎีรับภัย คือให้ผู้ที่ก่อภัยรับภัยเองความยุติธรรมจึงจะเกิดขึ้นในสังคม ซึ่งการที่จะหาผู้รับภัยนั้นเป็นเรื่องยาก แต่หากเพียงพิจารณาว่าผลที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอย่างไร และเหตุที่เกิดความเสียหายนั้น ๆ ใครเป็นผู้ก่อให้เกิดขึ้นและควรที่จะให้ผู้นั้นรับผิดชดใช้ค่าเสียหายหรือเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นเท่านั้นเอง ส่วนการที่จะหาว่าใครเป็นผู้ผิดตามหลักละเมิดที่ต้องถือความผิด เป็นการยากที่จะวิเคราะห์ว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นความผิดหรือไม่ ซึ่งสิ่งใดเป็นเรื่องผิดหรือไม่ผิดเป็นปัญหาที่ค่อนข้างยากมาก

โดยเหตุผลดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีรับภัย มีความมุ่งประสงค์ที่ต้องการที่จะเอาความผิดออกจากหลักเกณฑ์ความรับผิดทางละเมิด อันเป็นวัตถุประสงค์ของทฤษฎีที่สำคัญที่สุด เพื่อให้มีการชดใช้ค่าเสียหายหรือเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นโดยเร็วกว่าที่จะต้องมาค้นหาว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นความผิดหรือไม่ เป็นการแก้ไขปัญหาที่ค่อนข้างล่าช้าจนบางที่อาจยากแก่การแก้ไขเยียวยาได้

ทฤษฎีรับภัย มีอิทธิพลต่อกฎหมายค่อนข้างน้อย เพราะหลักกฎหมายโดยทั่วไปไม่ค่อยมีการยอมรับ เพราะเห็นว่าเป็นทฤษฎีที่ฝืนต่อความรู้สึกโดยเฉพาะขัดต่อหลักศีลธรรมที่เห็นว่าผู้ที่ไม่มีการกระทำที่เป็นความผิด คือกระทำโดยมีการระมัดระวังแล้วจะต้องมารับ

ผลแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้น ซึ่งในประเทศไทยในบางกรณีก็เห็นได้ถึงแนวของทฤษฎีรับภัย อย่างเช่น มาตรา 421 กล่าวถึงเรื่องการใช้สิทธิเกินส่วน โดยกำหนดหลักกฎหมายไว้ว่าการที่ใช้ สิทธิที่มีแต่จะทำให้เกิดเสียหายแก่บุคคลอื่นนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย กล่าวคือ การใช้สิทธิที่ผิดไป จากปกติธรรมดาอันย่อมทำให้เกิดความรำคาญในทางละเมิดได้ เป็นต้น

2.1.2 ทฤษฎีว่าด้วยการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ (Theory of Nuisance)

การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ ตรงกับภาษาฝรั่งเศสว่า นิวแซนซ์ (Nuisance) ซึ่งแปลว่า การก่อกวนอันตรายหรือการก่อความเสียหาย ทฤษฎีว่าด้วยการก่อเหตุ เดือดร้อนรำคาญ มีแนวความคิดมาจากนักกฎหมายในประเทศที่ใช้กฎหมายจารีตประเพณี (Common Law)⁴ เป็นทฤษฎีที่ถือว่า หากมีการกระทำให้เกิดเหตุเดือดร้อนรำคาญแล้วไม่ว่าจะ เกิดต่อเอกชนหรือต่อสาธารณชน ผู้ที่ได้รับผลของการกระทำนั้นย่อมมีสิทธิที่จะได้รับชดใช้ความเสียหายที่เกิดขึ้น ซึ่งกฎหมายสิ่งแวดล้อมในส่วนที่เกี่ยวกับความรำคาญทางแฟงมีพื้นฐานมาจาก หลักทฤษฎีว่าด้วยการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ การกระทำที่เป็นการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญได้ เกี่ยวข้องกับปัญหามลภาวะโดยมีสื่อทางกายภาพ คือ อากาศ น้ำ และดิน โดยมีวิถีทางหลาย รูปแบบ⁵ ทฤษฎีว่าด้วยการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญนี้ได้แบ่งลักษณะการกระทำความผิดของผู้ที่ ก่อให้เกิดความเสียหายได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1.2.1 การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว (Private Nuisance)

การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว เป็นกรณีที่ผู้กระทำ ความผิดไปรบกวน (Interfere) ต่อผู้ได้รับความเสียหายโดยตรง หรือต่อบริวารของผู้ได้รับความเสียหาย หรือต่อทรัพย์สินของผู้เสียหาย ซึ่งการรบกวนที่จะถือว่าเป็นการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ ต่อส่วนตัวนั้น จะต้องเป็นการรบกวนในระดับที่ไม่สมเหตุผล ศาลในคดี Royal Anne Hotel Co. Ltd. ได้วางหลักไว้ว่าไม่อาจจะชี้ชัดลงไปได้ว่า การรบกวนระดับใดจึงเป็นการรบกวนในระดับที่ไม่ สมเหตุผลขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและข้อเท็จจริงของแต่ละคดี การรบกวนในระดับหนึ่งอาจจะ ถือว่าเป็นการสมเหตุผล ณ เวลาและสถานที่หนึ่ง แต่การรบกวนในระดับดังกล่าวอาจจะไม่ สมเหตุผล ณ เวลาและสถานที่อื่น ซึ่งมาตรฐานของระดับของการรบกวนที่ถือว่าเป็นการก่อเหตุ

⁴ สุโขทัยธรรมาริราช, มหาวิทยาลัย. สาขาวิชานิติศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมาย สิ่งแวดล้อม (Environmental Law) หน่วยที่ 8 – 15 พิมพ์ครั้งที่ 4 (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัย- ธรรมาริราช 2533), หน้า 347.

⁵ William H. Rodgers, Jr. Environmental Law. 1st reprint St. Paul, Minn. West., 1979 p. 100., เรื่องเดียวกัน, หน้า 347.

เดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว ในประเทศแคนาดายอมรับก็คือ การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญนั้นต้องอยู่ในระดับที่รบกวนความอยู่สบายตามธรรมดาของบุคคลทั่ว ๆ ไป มิใช่เป็นระดับของการรบกวนที่ผู้มีชีวิตอย่างหรูหราหรือร่ำรวยถือว่าเป็นการรบกวน⁶

หลักอีกประการหนึ่งของการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว การที่จะถือว่าเป็นการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัวได้นั้น จะต้องไม่ใช่เป็นเรื่องเล็กน้อยเกินไปซึ่งคนทั่ว ๆ ไปย่อมทนไม่ได้ต่อการรบกวนดังกล่าว

2.1.2.2 การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชน (Public Nuisance)

การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนในสมัยเริ่มแรกนั้น หมายถึงการทำความผิดทางอาญาเล็ก ๆ น้อย ๆ อันเกี่ยวกับการกีดกัน การรบกวนหรือการทำลายความสะดวก ความสบายของสาธารณะ หรือคนโดยส่วนรวม ดังนั้น ความเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนจึงมีความแตกต่างกับเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว ซึ่งในสมัยก่อนนั้น ผู้ที่มีหน้าที่ในการฟ้องร้องอันอาศัยเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนนี้คือ เจ้าหน้าที่ของทางราชการเท่านั้น แต่ต่อมาก็ได้ยอมให้ผู้เสียหายที่เป็นบุคคลธรรมดา มีสิทธิฟ้องเรียกค่าเสียหายโดยอาศัยเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนนี้ด้วย แต่ต้องได้รับความเสียหายเป็นพิเศษ (Special Damage) มากกว่าคนโดยทั่ว ๆ ไป⁷ ซึ่งความหมายของคำว่า “ความเสียหายเป็นพิเศษ” ศาลในประเทศแคนาดาได้ให้ความหมายไว้ในทางที่ว่าไม่รวมถึงความสูญเสียในทางเศรษฐกิจ (Financial Lose) เช่น การขาดรายได้ของชาวประมง เป็นต้น ดังนั้นจึงมีความหมายเฉพาะถึงความเสียหายต่อร่างกายหรือทรัพย์สินของผู้ได้รับความเสียหายโดยตรงเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ระดับของการกระทำที่จะถือได้ว่าเป็นระดับของการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนได้นั้น จะต้องถึงระดับเหตุเดือดร้อนรำคาญที่เรียกว่าได้รับความเจ็บปวดเดือดร้อนเป็นพิเศษ เป็นระยะเวลาสามารถคาดถึงความเสียหายล่วงหน้า และเป็นความเสียหายที่ต่อเนื่องยาวนานเกิดขึ้นจากการกระทำต่อสาธารณะหรือชุมชนนั้น

⁶อำนาจ วงศ์บัณฑิต, “การเปลี่ยนแปลงภาระการพิสูจน์เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของ Common Law ในคดีสภาพแวดล้อมเป็นพิษในแคนาดา,” (Online). Available: [http://www.lawonline.co.th/Document/ArchanAmnart05.doc/\(21 ตุลาคม 2547\)](http://www.lawonline.co.th/Document/ArchanAmnart05.doc/(21%20ตุลาคม%202547)), หน้า 5.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อส่วนตัว และการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญต่อสาธารณชนนั้น มีข้อเหมือนกัน คือ การกระทำนั้นเป็นการก่อการรบกวนโดยปราศจากเหตุผลอันควร ต่อสิทธิที่ได้รับการคุ้มครองและความเสียหายนั้นต้องมีน้ำหนักเพียงพอ ซึ่งระดับความเสียหายจะต้องวัดในเชิงวัตถุวิสัย (Objectively Measured) เครื่องบ่งชี้ที่สำคัญที่จะบอกว่าความเสียหายที่ได้รับมีเพียงพอหรือไม่ประการหนึ่ง คือ การกระทำนั้นเกิดขึ้นบ่อย ๆ และต่อเนื่อง หรือเป็นการทำให้ได้รับความทรมานระยะยาวหรือไม่ อย่างไร ซึ่งทฤษฎีการก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการชั่งน้ำหนัก (Weighing Process) กล่าวคือ การพิจารณาว่าโดยปราศจากเหตุผลอันควรนั้น ต้องได้ความว่า "น้ำหนักของความเสียหายมีมากกว่าประโยชน์ที่ได้จากการกระทำของผู้ก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญ" ตัวอย่างเช่น โรงงานอุตสาหกรรมที่ว่าจ้างคนงานนับพันคนอาจได้รับการพิจารณาว่าเป็นการกระทำที่ดีเป็นอย่างมาก คือ ช่วยให้คนมีงานทำ ช่วยทางด้านเศรษฐกิจสังคมของชุมชนและประเทศชาติ แต่ถ้าการประกอบกิจการของโรงงานอุตสาหกรรมนั้นก่อให้เกิดปัญหามลภาวะคุณธรรมทางกฎหมายของการกระทำนั้นจะลดลงมาก ถ้าหากพิสูจน์ได้ว่าโรงงานมิได้ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมหรือที่ดีที่สุดในการป้องกันปัญหามลภาวะที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด ซึ่งกระบวนการชั่งน้ำหนักตามทฤษฎีนี้เหมือนการใช้ดุลพินิจทางหลักทฤษฎีอื่น ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการประเมินความสัมพันธ์ตามสัดส่วนที่เหมาะสม ปัจจัยที่นำมาชั่งน้ำหนักในเรื่องนี้ คือ ขอบเขตและลักษณะความเสียหายที่การก่อเหตุเดือดร้อนรำคาญนี้ก่อให้เกิดขึ้นมีความเสียหายกว้างขวางเพียงใด คุณค่าทางสังคมของการกระทำนั้นเป็นอย่างไร ทั้งนี้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมตามสภาพท้องถิ่น ซึ่งอาจมีการกระทำที่สามารถหลีกเลี่ยงได้หรือไม่ เป็นสิ่งที่จำต้องนำมาคำนึงถึงด้วย⁸

2.1.3 ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล (Causation Theory)

ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล เป็นทฤษฎีที่คำนึงถึง "ความผิด" (Fault) ว่าผู้ที่กระทำความผิดจะรับผิดชอบหรือรับโทษตามกฎหมายนั้น จะต้องมีการกระทำที่เป็นความผิดประกอบด้วย ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีรับภัย (Theorie du risque) ดังกล่าวข้างต้น ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลนี้เกิดขึ้นภายหลังจากทฤษฎีรับภัย โดยมีความคิดเห็นทางทฤษฎีว่าการที่จะเอาผิดต่อผู้กระทำความผิดนั้น จะต้องพิจารณาถึงการกระทำกับความเสียหายที่เกิดขึ้นว่ามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ คือถ้าการกระทำ

⁸ สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย. สาขาวิชานิติศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม (Environmental Law) หน่วยที่ 8 - 15. หน้า 349.

และความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันแล้ว ผู้กระทำความผิดนั้นก็จะต้องรับผิดชอบจากผลแห่งการกระทำของตน

ทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล (Causation Theory) นี้ เป็นทฤษฎีที่ถือว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่สำคัญที่ต้องพิจารณาในการฟ้องทางแพ่งฐานละเมิด ซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นต้องเป็นผลอันเกิดจากการกระทำของผู้ทำละเมิด กล่าวคือระหว่างผลที่เกิดขึ้นกับเหตุที่เป็นการกระทำนั้น จะต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน⁹ ในทางทฤษฎีนั้น นักนิติศาสตร์ชาวเยอรมันได้ศึกษาและได้กำหนดหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้โดยแยกทฤษฎีออกได้ 2 ทฤษฎี¹⁰ คือ

2.1.3.1 ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุ หรือทฤษฎีเงื่อนไข (l'èquivalence des condition, les Condition sine qua non)

ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุ หรือทฤษฎีเงื่อนไข เป็นทฤษฎีที่ถือว่าการกระทำทุก ๆ อย่างที่มาพร้อมกันเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดผลขึ้น ถ้าขาดการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งในหลาย ๆ อย่างนั้น ผลก็จะไม่เกิดขึ้นเลย ดังนั้น หากมีการกระทำความเสียหายให้เกิดขึ้นโดยมีหลาย ๆ เหตุ แม้ผู้กระทำจะเป็นเพียงเหตุหนึ่งในหลาย ๆ เหตุนั้นก็ตาม ก็ถือว่าการกระทำของผู้กระทำเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดผลอันนั้นขึ้น และผู้กระทำต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้นนั้น กล่าวคือ หากไม่มีการกระทำของผู้กระทำดังกล่าว ผลนั้นจะไม่เกิดขึ้น เห็นได้ว่าทฤษฎีนี้ยึดหลักเกณฑ์ในเรื่องกรรมชาติเป็นข้อใหญ่ และถือว่าเหตุทุก ๆ เหตุเท่ากันและทุก ๆ เหตุทำให้เกิดผลขึ้น จึงมีนักนิติศาสตร์บางท่านเรียกทฤษฎีนี้ว่า "ความเท่ากันแห่งเหตุ" (Aequivalence des conditions)¹¹ ตัวอย่างเช่น กรณีที่เกิดมลพิษในอากาศ ประชาชนที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้กับย่านของโรงงานอุตสาหกรรม แม้จะมีโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่งที่ปล่อยมลพิษทางอากาศ หากประชาชนผู้ได้รับความเสียหายได้นำคดีมาฟ้องศาลเพื่อเอาผิดต่อผู้เป็นเจ้าของโรงงานเพียงแห่งเดียวก็ตาม เจ้าของโรงงานนั้นก็จำต้องรับผิดชอบในผลของการกระทำของตน เพราะถือว่าหากโรงงานดังกล่าวนี้มีได้เป็นผู้ก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศขึ้น ผลความเสียหายที่ได้รับก็จะไม่เกิดขึ้นเลย

⁹จรรณชัย ศัลยพงษ์, "รูปแบบกฎหมายสถานะแวดล้อมของประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 44.

¹⁰จิตติ ดิงศภักดิ์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 2 มาตรา 354 ถึง มาตรา 452 พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2526), หน้า 212.

¹¹โกเมน ภัทรภิรมย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลแห่งการกระทำ," วารสารอัยการ 14, 163 (กันยายน 2534) : 154.

ทฤษฎีความเท่ากันแห่งเหตุ หรือทฤษฎีเงื่อนไขมีข้อดีที่เป็นหลักซึ่งตรงกับความจริงตามธรรมชาติ เพราะถือหลักว่าถ้าไม่มีการกระทำ ความเสียหายจะไม่เกิด แต่เมื่อมีการกระทำและก่อให้เกิดความเสียหายขึ้น ผู้กระทำต้องรับผิดชอบในผลแห่งการกระทำนั้น แต่ก็มีข้อเสียเพราะอาจทำให้ต้องมีการรับผิดชอบยาวไปโดยไม่มีขอบเขตจำกัด

2.1.3.2 ทฤษฎีมูลเหตุที่เหมาะสม (Causality Adequate)

ทฤษฎีมูลเหตุที่เหมาะสมนี้จะพิจารณาว่าเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มาร่วมกันก่อให้เกิดผลขึ้นนั้น อันใดเป็นเหตุให้เกิดผลมากน้อยกว่ากันอย่างไร โดยถือหลักว่าบรรดาเหตุทั้งหลายที่ก่อให้เกิดผลขึ้นนั้น ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบเฉพาะแต่เหตุที่ตามปกติย่อมก่อให้เกิดผลเช่นนั้นเท่านั้น ซึ่งผลที่เกิดขึ้นจะต้องไม่ห่างไกลจนความคิดเห็นของคนธรรมดาไม่สามารถคาดหมายได้ ตัวอย่างเช่น กรณีน้ำเกิดเน่าเสียในบริเวณที่มีโรงงานหลายแห่งซึ่งทำการปล่อยน้ำเสียลงในแม่น้ำ ตามทฤษฎีนี้การกระทำของโรงงานที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำ ความผิดจะต้องรับผิดชอบหรือไม่นั้น จะต้องได้ความว่าโรงงานดังกล่าว เป็นโรงงานที่ตั้งอยู่ใกล้บริเวณแม่น้ำนั้นและเป็นโรงงานที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ซึ่งหากข้อเท็จจริงปรากฏว่าโรงงานนี้ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำมาก และมีระบบการกำจัดน้ำทิ้งโดยผ่านกรรมวิธีการกำจัดน้ำทิ้งที่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ก็ไม่อาจที่จะให้โรงงานดังกล่าวต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นได้

ทฤษฎีมูลเหตุที่เหมาะสมนี้ถือว่าผลที่ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบ เป็นผลที่ตามปกติควรเป็นการกระทำของผู้กระทำนั้น มีข้อดีที่ตรงกับหลักวินิจัยความผิดหรือความประมาทเลินเล่อของผู้กระทำ ความผิดต้องวินิจัยตามพฤติการณ์ที่บุคคลในฐานะ เช่นผู้กระทำผิดนั้นควรจะทราบ แต่มีข้อเสียตรงที่ผลของการที่ผู้กระทำต้องรับผิดชอบ และอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ผู้กระทำควรได้คาดเห็นเท่านั้น ซึ่งขัดกับความเป็นจริงที่อาจมีความเสียหายอันเป็นผลโดยตรงมาจากการกระทำของจำเลยโดยแท้ แต่ผู้กระทำผิดกลับไม่ต้องรับผิดชอบ จึงทำให้ผู้เสียหายซึ่งไม่มีส่วนก่อให้เกิดความเสียหายนั้น ๆ เลยต้องรับบาปเคราะห์ไปตามยถากรรม

2.1.4 ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเคร่งครัด (Theory of Strict Liability)

ในห้วงระยะเวลาที่แนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีรับภัยได้เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นเหตุให้ความคิดเห็นในเรื่องความรับผิดชอบทางละเมิดเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยมีการยอมรับหลักที่ว่าผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหายจะต้องรับผิดชอบก็ต่อเมื่อการกระทำของตนเป็นความผิด โดยถือ

หลักที่ว่า "ไม่มีความรับผิดถ้าปราศจากความผิด" (Liability as a result of fault)¹² เพราะถือว่าหากบุคคลต้องรับผิดโดยถือหลักการตามทฤษฎีรับภัยแล้ว ลังคมมนุษย์ก็จะไม่อาจที่จะพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ เพราะกลัวที่จะต้องรับผิดในการกระทำของตนเองโดยไม่อาจที่จะอ้างเหตุยกเว้นความรับผิดได้ กล่าวคือ ทฤษฎีรับภัยถือว่าผู้ใดกระทำการสิ่งใด ๆ แล้วก่อให้เกิดความเสียหายผู้นั้นต้องรับภัยนั้น และเมื่อแนวความคิดเกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล ซึ่งยอมรับหลักความรับผิดทางแพ่งของผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหาย จะต้องมืองค์ประกอบที่สำคัญคือ "ความผิด" อันเป็นทฤษฎีที่เข้ามาแทนที่ทฤษฎีรับภัยได้เริ่มก่อให้เกิดปัญหาขึ้น โดยเฉพาะความยากลำบากในการพิสูจน์องค์ประกอบของความรับผิด 2 ประการ คือ องค์ประกอบทางการกระทำ ได้แก่ การกระทำโดยผิดกฎหมายให้เขาเสียหาย และองค์ประกอบทางจิตใจ ได้แก่ การกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ไม่ว่าจะในแง่ที่จะพิสูจน์ว่ามี การกระทำหรือไม่ ผิดกฎหมายหรือไม่ การกระทำนั้นจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ ความเสียหายเป็นผลมาจากการกระทำละเมิดของผู้นั้นหรือไม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมปัจจุบันที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี กระบวนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรมมีความซับซ้อนเป็นอย่างมากยากที่คนโดยทั่ว ๆ ไปจะทราบและเข้าใจในกระบวนการผลิตต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น "ทฤษฎีรับภัย" (Theorie du risque) จึงกลับมามีบทบาทอีกครั้งหนึ่ง แต่อาจมีการเรียกชื่อที่ต่างกันไป เช่น "ความรับผิดโดยไม่มีความผิด" (Liability without Fault) "ความรับผิดโดยผลแห่งกฎหมาย" (Liability as Imposed by the Law) และ "ความรับผิดโดยเคร่งครัด" (Strict Liability)¹³ ซึ่งในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะขอเรียกว่า "ความรับผิดโดยเคร่งครัด" (Strict Liability)

ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) เป็นทฤษฎีที่มุ่งจะคุ้มครองความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของบุคคลเป็นสำคัญ จะไม่พิจารณาถึงความจงใจหรือประมาทเลินเล่อ กล่าวคือ การพิสูจน์ความผิดไม่ต้องพิสูจน์ถึงเจตนาชั่ว (mens rea) ของผู้กระทำความผิด หากแต่เพียงพิจารณาถึงความเสียหายที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ แนวคิดของทฤษฎีนี้เกิดขึ้นมาจากการที่นักนิติศาสตร์เห็นว่าหากจะมุ่งพิจารณาความรับผิดเอาจากหลักความรับผิดแบบเดิมซึ่งจะต้องพิจารณาถึงความผิดของผู้กระทำความผิดที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผลโดยมีการกระทำที่จงใจหรือประมาทเลินเล่อนั้น ก็จะมีผู้ที่ได้รับความเสียหายอยู่เป็นจำนวนมาก

¹² สายสุดา นิงสานนท์, "ความรับผิดเด็ดขาดในกฎหมายลักษณะละเมิด," (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 40.

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

ที่จะไม่ได้รับความเป็นธรรมและได้รับการชดเชยเยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้น เรียกได้ว่า “เป็นความรับผิดโดยปราศจากความผิด” (Liability without Fault) ซึ่งอาจสรุปได้ว่า หากบุคคลใดกระทำการหรือประกอบกิจการใดอันอาจก่อให้เกิดความเสียหายหากความเสียหายเกิดขึ้นแก่ผู้อื่น บุคคลนั้นต้องรับผิดในผลที่เกิดขึ้นถึงแม้ว่าในการกระทำหรือประกอบกิจการดังกล่าวบุคคลผู้กระทำการจะได้จัดให้มีการป้องกันภัยอันตรายไว้แล้ว และได้กระทำการโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อที่จะก่อความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นแต่ประการใดก็ตาม เพราะถือเป็นหน้าที่โดยเคร่งครัด ซึ่งผู้กระทำต้องระวังและป้องกันมิให้ผู้อื่นได้รับอันตรายจากการกระทำของตนและหรือบริวารของตน¹⁴

ทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัดนี้มีคดีที่เกิดขึ้นเป็นแนวบรรทัดฐานเริ่มแรกของทฤษฎีนี้ คือ คดีระหว่างไรแลนด์และเฟรทเซอร์ (Rylands V. Fletcher)¹⁵ เป็นคดีที่เกิดขึ้นที่ประเทศอังกฤษในปี ค.ศ.1865 ข้อเท็จจริงในคดีมีอยู่ว่า จำเลยเป็นเจ้าของเหมืองแร่อยู่ในที่ดินที่ติดกับที่ดินของโจทก์ ต่อมาจำเลยได้ก่อสร้างเขื่อนกั้นน้ำในที่ดินของตนโดยว่าจ้างวิศวกรให้เป็นผู้สร้างเขื่อนในลักษณะที่เป็นการว่าจ้างทำของของผู้รับจ้างทำเป็นเอกเทศ (Independent Contractor) มิใช่เป็นเพียงตัวแทนหรือลูกจ้างในอันที่จะนำเอาทฤษฎีความรับผิดในการกระทำของผู้อื่นหรือความรับผิดแทนกัน (Vicarious Liability) มาใช้ ด้วยความประมาทเลินเล่อของวิศวกรผู้รับจ้าง เมื่อเขื่อนกั้นน้ำสร้างเสร็จและเริ่มใช้งาน เขื่อนนั้นไม่อาจจะกั้นน้ำได้ น้ำจึงไหลผ่านที่ดินจำเลยเข้าไปยังที่ดินของโจทก์ซึ่งอยู่ติดกัน โจทก์ได้รับความเสียหายจึงนำคดีขึ้นฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากจำเลย ศาลสภาขุนนาง (House of Lords) ได้พิพากษาให้จำเลยรับผิดแม้มิใช่การกระทำโดยประมาทเลินเล่อของจำเลยหรือบริวารของจำเลยก็ตาม โดยศาลได้วางหลักกฎหมายไว้ว่า บุคคลใดกระทำหรือได้นำสิ่งใดอันอาจเป็นอันตรายเข้ามาในที่ดินของตน บุคคลนั้นจักต้องมีความระมัดระวังและจัดเก็บสิ่งเหล่านั้นมิให้เกิดการรั่วไหลหรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นและขณะเดียวกันต้องมีหน้าที่โดยเคร่งครัดที่จะต้องทำการจัดการในการป้องกันไว้ล่วงหน้าในผลที่อาจจะมีหรืออาจเกิดขึ้นได้จากวัตถุประสงค์หรือจากการกระทำที่ผิดไปจากปกติธรรมดาอันเป็นผลทำให้ผู้อื่นได้รับความเสียหายจากการกระทำของตนหรือของบริวารของตน

ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเคร่งครัดนี้ประเทศไทยมีการนำมาใช้ในกฎหมายที่สำคัญหลายฉบับ ซึ่งวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะขอกล่าวถึงเฉพาะที่อยู่ตามประมวล

¹⁴ ดนัยยศ ศรีสัมพันธ์, “ค่าทดแทนในกรณีสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 146.

¹⁵ สายสุตา นิงสานนท์, “ความรับผิดเด็ดขาดในกฎหมายลักษณะละเมิด,” หน้า 51.

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อันได้แก่ “หลักความรับผิดในความเสียหายอันเกิดจากทรัพย์” อันเป็น ความรับผิดในความเสียหายที่เกิดจากทรัพย์ซึ่งมีที่มาจากแนวความคิดที่ต้องการให้มีการชดใช้ เยียวยาความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการกระทำของสัตว์หรือความผิดปกติของตัวทรัพย์ซึ่งไม่มีการ กระทำละเมิดโดยบุคคลใด ๆ เกี่ยวข้องอยู่เลย¹⁶ เช่น สัตว์เลี้ยงได้หลุดเข้าไปทำความเสียหายต่อ สวนผักของเพื่อนบ้าน หรือการที่ของหลุดลอยจากโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างแล้วเกิดความเสียหาย เพราะของตกหล่นนั้น ๆ เป็นต้น และตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม- แห่งชาติ พ.ศ.2535 อันเป็นหลักที่กำหนดไว้ในหมวด 6 เรื่อง “ความรับผิดทางแพ่ง” มาตรา 96 ดังนี้

1) ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะสัตว์

ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะสัตว์ เป็นบทบัญญัติที่กำหนดไว้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 433 บัญญัติไว้ว่า “ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะสัตว์ ท่านว่าเจ้าของสัตว์หรือบุคคลผู้รับเลี้ยง รับผิดชอบต่อเจ้าของจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ฝ่ายที่ต้องเสียหายเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ อันเกิดแต่สัตว์นั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรแก่การเลี้ยง การรักษาตามชนิดและนิสัย ของสัตว์ หรือตามพฤติการณ์อย่างอื่น หรือพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายนั้นย่อมจะต้องเกิดขึ้นทั้งที่ ได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้น

อนึ่ง บุคคลผู้ต้องรับผิดชอบดังกล่าวมาในวรรคต้นนั้น จะใช้สิทธิ ไล่เบี้ยเอาแก่บุคคลผู้ที่เราหรือยั่วสัตว์นั้นโดยละเมิด หรือเอาแก่เจ้าของสัตว์อื่นอันมาเราหรือยั่ว สัตว์นั้น ๆ ก็ได้”

มาตรา 433 นี้เป็นบทบัญญัติที่กำหนดความรับผิดในการกระทำของ สัตว์มิใช่เพราะมีผู้กระทำละเมิด เป็นข้อสันนิษฐานของกฎหมายสืบเนื่องมาจากความบกพร่องใน การดูแลรักษาแล้วเกิดความเสียหายขึ้น กฎหมายบัญญัติให้เจ้าของหรือผู้รับเลี้ยงรับผิดชอบต่อ เจ้าของต้องรับผิดชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นโดยที่บุคคลผู้ต้องรับผิดนั้นไม่ได้มีการทำความผิด โดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อแต่อย่างใด

¹⁶ สุชม ศุภนิธย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2537), หน้า 152.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 433 นี้มีที่มาจากประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 833 และมาตรา 834, ประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 718 ประมวลกฎหมายลักษณะหนี้สวิส มาตรา 56¹⁷

ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 833 บัญญัติว่า "ถ้าสัตว์ฆ่าหรือทำร้ายร่างกายหรืออนามัยของบุคคลใดหรือทำให้ทรัพย์สินเสียหาย บุคคลผู้เลี้ยงรักษาสัตว์ จำต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ผู้ต้องเสียหายเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการนั้น"

มาตรา 834 บัญญัติว่า "บุคคลผู้รับดูแลสัตว์โดยมีสัญญากับผู้เลี้ยงรักษาสัตว์จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายซึ่งสัตว์ก่อขึ้นแก่บุคคลภายนอกตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 833 แต่ถ้าได้ใช้ความระมัดระวังตามปกติในการดูแลสัตว์ หรือความเสียหายนั้นย่อมจะต้องเกิดขึ้นทั้งที่ได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้น ก็ไม่ต้องรับผิดชอบ"

ประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 718 บัญญัติว่า "ผู้ครอบครองสัตว์จะต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่บุคคลอื่นที่ได้รับความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะสัตว์ แต่บทบัญญัตินี้ไม่ใช้บังคับ ถ้าผู้ครอบครองได้เลี้ยงรักษาสัตว์ด้วยความระมัดระวังตามสมควรตามชนิดและนิสัยของสัตว์"

ประมวลกฎหมายลักษณะหนี้สวิส มาตรา 56 วรรคแรก และวรรคสอง บัญญัติว่า "ในกรณีที่มีความเสียหายเกิดขึ้นเพราะสัตว์ บุคคลซึ่งยึดถือสัตว์จะต้องรับผิดชอบ ถ้าหากตนไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าตนได้รักษาดูแลด้วยความระมัดระวังตามพฤติการณ์หรือพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายย่อมจะมีขึ้นแม้จะได้ใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้น"

บุคคลต้องรับผิดชอบดังกล่าวจะใช้สิทธิไล่เบียดเอาแก่บุคคลผู้ที่เช่าหรือยืมสัตว์นั้นหรือเอาแก่เจ้าของสัตว์อื่นอันมาเช่าหรือยืมสัตว์นั้นก็ได้"

ตามมาตรา 433 นี้ บุคคลผู้ต้องรับผิดชอบ คือ เจ้าของและผู้รับเลี้ยงรักษาไว้แทนเจ้าของ เป็นบทสันนิษฐานของกฎหมาย ซึ่งคำว่า "เจ้าของ" หมายความถึง บุคคลผู้มีกรรมสิทธิ์ในสัตว์นั้น และเจ้าของต้องเป็นผู้เลี้ยงรักษาสัตว์นั้นด้วย แต่ไม่จำเป็นที่เจ้าของสัตว์จะต้องครอบครองหรือยึดถือสัตว์อยู่ในมือจึงจะต้องรับผิดชอบ ส่วนคำว่า "ผู้รับเลี้ยงรักษาไว้แทนเจ้าของ" หมายความถึง บุคคลอื่นที่เลี้ยงสัตว์ไว้แทนเจ้าของที่ไม่ได้เลี้ยงดูแลรักษาสัตว์นั้น

¹⁷ไพจิตร บุญญพันธุ์, คำสอนชั้นปริญญาโท : กฎหมายเปรียบเทียบไทยกับประมวลกฎหมายนานาประเทศ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน จำกัด, 2546), หน้า 79.

ซึ่งคนใดคนหนึ่งเท่านั้นมิใช่ทั้งสองคนที่ต้องรับผิดชอบเพราะกฎหมายมุ่งพิจารณาว่าขณะเกิดความเสียหายสัตว์อยู่ในการดูแลของบุคคลใด

ข้อยกเว้นไม่ต้องรับผิดชอบ ตามมาตรา 433 กฎหมายกำหนดให้เป็นหน้าที่ของเจ้าของหรือผู้รับเลี้ยงรับรักษาไว้แทนเจ้าของจะต้องพิสูจน์ว่าตนได้ใช้ความระมัดระวังอันสมควรแก่การเลี้ยงดูแลรักษาตามชนิดและนิสัย หรือพฤติการณ์อย่างอื่นของสัตว์ หรือพิสูจน์ได้ว่าความเสียหายนั้นย่อมเกิดมีขึ้นแม้จะใช้ความระมัดระวังถึงเพียงนั้นแล้วจึงไม่ต้องรับผิดชอบ

สิทธิไล่เบียด ตามมาตรา 433 วรรคสองนั้น มีที่มาจากกฎหมายลักษณะหนี้สวิส มาตรา 56 วรรคสอง ซึ่งกฎหมายบัญญัติให้ใช้สิทธิไล่เบียดกันได้ กล่าวคือ บุคคลที่จะต้องรับผิดชอบตามวรรคแรกต้องมีความผิดเสียก่อน เมื่อต้องรับผิดชอบแล้วก็ต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนแก่ฝ่ายที่ต้องเสียหายไปก่อน แล้วจึงมาใช้สิทธิไล่เบียดเอาจากบุคคลหรือเจ้าของสัตว์อื่นที่มาเช่าหรือยืมสัตว์นั้นอีกต่อหนึ่ง ถ้าหากยังไม่ใช้ค่าสินไหมทดแทนไปก็จะใช้สิทธิไล่เบียดไม่ได้

2) ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดจากโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นชำรุดบกพร่อง

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้กำหนดหลักความรับผิดลักษณะนี้ไว้ตามมาตรา 434 บัญญัติไว้ว่า “ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นเพราะเหตุที่โรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นก่อสร้างไว้ชำรุดบกพร่องก็ดี หรือบำรุงรักษาไม่เพียงพอก็ดี ท่านว่าผู้ครองโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างนั้น ๆ จำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน แต่ถ้าผู้ครองได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรเพื่อป้องกัน มิให้เกิดเสียหายจะนั้นแล้ว ท่านว่าผู้เป็นเจ้าของจำต้องใช้ค่าสินไหมทดแทน

บทบัญญัติที่กล่าวมาในวรรคก่อนนั้น ให้ใช้บังคับได้ตลอดถึงความบกพร่องในการปลูกหรือค้ำจุนต้นไม้หรือกอไผ่ด้วย

ในกรณีที่กล่าวมาในสองวรรคข้างต้นนั้น ถ้ายังมีผู้อื่นอีกที่ต้องรับผิดชอบในการก่อให้เกิดเสียหายนั้นด้วยไซ้ ท่านว่าผู้ครองหรือเจ้าของจะใช้สิทธิไล่เบียดเอาแก่ผู้นั้นก็ได้”

ความรับผิดตามมาตรา 434 นี้ เป็นความรับผิดในความเสียหายที่เกิดจากทรัพย์ เป็นความรับผิดของบุคคลอันเนื่องมาจากความบกพร่องในการดูแลรักษา หรือบกพร่องในการบำรุงรักษา โดยไม่ต้องมีการกระทำของผู้ต้องรับผิดโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อซึ่งบทบัญญัติ มาตรา 434 ของไทย มีที่มาจากประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 717, ประมวล

กฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 836-838, 840 วรรค 3, ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1386, ประมวลกฎหมายลักษณะหนี้สวิส มาตรา 58¹⁸

ประมวลกฎหมายแพ่งญี่ปุ่น มาตรา 717 บัญญัติว่า “ถ้าความเสียหายเกิดขึ้นต่อผู้อื่นเพราะเหตุความชำรุดบกพร่องในการก่อสร้างหรือการบำรุงรักษาสิ่งปลูกสร้างบนพื้นดิน ผู้ครอบครองสิ่งปลูกสร้างนั้นจะต้องรับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนเพื่อความเสียหายให้แก่ผู้เสียหาย อย่างไรก็ตาม ถ้าบุคคลผู้ครอบครองได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรเพื่อป้องกันมิให้เกิดความเสียหายเช่นนั้นแล้ว เจ้าของจะต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทน

บทบัญญัติตามวรรคก่อนให้ใช้บังคับในกรณีที่มีความชำรุดบกพร่องนั้นเกิดจากการปลูกหรือค้ำจุนกอไม้หรือต้นไม้ด้วยโดยอนุโลม

ในกรณีที่กล่าวมาในสองวรรคก่อนนั้น ถ้ายังมีผู้อื่นเป็นผู้รับผิดชอบในการก่อให้เกิดความเสียหายด้วย ผู้ครอบครองหรือเจ้าของอาจใช้สิทธิเรียกให้บุคคลเช่นนั้นชดใช้ให้ได้”

ประมวลกฎหมายแพ่งเยอรมัน มาตรา 836 วรรคแรก บัญญัติว่า “ถ้าโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่น ซึ่งติดกับที่ดินทลายลง หรือขึ้นส่วนของโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างได้แยกตัวออกเป็นเหตุให้บุคคลใดถึงแก่ความตาย หรือเสียหายแก่ร่างกาย อนามัยของบุคคลใด หรือทำให้ทรัพย์สินใดเสียหายและถ้าการทลายลงหรือการแยกตัวของขึ้นส่วนนั้นเกิดจากการก่อสร้างที่ชำรุดบกพร่องหรือการบำรุงรักษาไม่เพียงพอ ผู้ครอบครองที่ดินจำต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้เสียหายเพื่อความเสียหายอย่างใด ๆ ที่เกิดขึ้น หน้าที่ที่จะต้องชดใช้ค่าสินไหมทดแทนย่อมไม่เกิดขึ้น ถ้าผู้ครอบครองได้ใช้ความระมัดระวังตามธรรมดาเพื่อหลีกเลี่ยงภัยอันตรายดังกล่าว”

ประมวลกฎหมายลักษณะหนี้สวิส มาตรา 58 บัญญัติว่า “เจ้าของโรงเรือนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่น จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดขึ้นจากการก่อสร้างชำรุดบกพร่องหรือการบำรุงรักษาบกพร่อง

บุคคลผู้รับผิดชอบมีสิทธิไล่เบียดเอาจากบุคคลผู้ก่อความเสียหาย”

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 93.

ประมวลกฎหมายฝรั่งเศส มาตรา 1386 บัญญัติว่า “เจ้าของโรงเรียนจะต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากความชำรุดบกพร่องซึ่งเนื่องมาจากการบำรุงรักษาบกพร่องหรือการก่อสร้างชำรุดบกพร่อง”

ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 434 ความรับผิดนี้เกิดขึ้นเมื่อโรงเรียนหรือสิ่งปลูกสร้างอย่างอื่นนั้นก่อสร้างไว้ชำรุดบกพร่อง หรือดูแลรักษาไม่เพียงพอ ความชำรุดบกพร่องอาจเกิดจากการก่อสร้างที่ผิดแบบหรือไม่ได้มาตรฐาน หรือเกิดจากความเก่าผุพังไปตามเวลา ส่วนกรณีที่ว่าดูแลรักษาไม่เพียงพอ นั้นต้องพิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป เช่น ถ้าบ้านไม้เกิดปลวกขึ้นโดยไม่ได้ดูแลรักษาทำให้ไม้หล่นก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่น ก็ถือว่าการดูแลรักษาไม่เพียงพอ เป็นต้น ทั้งนี้กฎหมายได้กำหนดตัวบุคคลผู้ต้องรับผิดชอบไว้ได้แก่ผู้ครอบครอง กล่าวคือ ผู้ยึดถือทรัพย์สินโดยเจตนายึดถือเพื่อตน

ข้อยกเว้นไม่ต้องรับผิดตาม มาตรา 434 นี้ กฎหมายกำหนดให้ผู้ครอบครองทรัพย์สินไม่ต้องรับผิดหากปรากฏว่าผู้ครอบครองได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรเพื่อป้องกันหรือป้องกันมิให้เกิดความเสียหาย ส่วนเจ้าของทรัพย์สินนั้นต้องรับผิดตามกฎหมายไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยงความรับผิดดังกล่าวได้

สิทธิไล่เบียดตาม มาตรา 434 นี้ กฎหมายกำหนดไว้ว่า ถ้ายังมีผู้อื่นอีกที่ต้องรับผิดชอบในการก่อให้เกิดเสียหายนั้นด้วยไซ้ ผู้ครอบครองหรือเจ้าของสามารถใช้สิทธิดังกล่าวนี้ไล่เบียดเขาแก่ผู้นั้นได้ กล่าวคือ เมื่อผู้ครอบครองหรือเจ้าของได้ชดเชยค่าเสียหายไปก่อนแล้วย่อมมีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ผู้ก่อให้เกิดความเสียหายชดเชยได้

3) ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดจากของตกหล่นหรือทิ้งขว้างจากโรงเรียน

มาตรา 436 ของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้บัญญัติไว้ว่า “บุคคลผู้อยู่ในโรงเรียนต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดเพราะของตกหล่นจากโรงเรียนนั้น หรือเพราะทิ้งขว้างของไปตกในที่อันมิควร” มาตรานี้เป็นบทสันนิษฐานความรับผิดของผู้ที่อยู่ในโรงเรียนว่าต้องรับผิดชอบในความเสียหายอันเกิดจากของตกหล่นจากโรงเรียน หรือเพราะทิ้งขว้างของไปตกในที่อันมิควร แม้ว่าผู้ที่อยู่ในโรงเรียนนั้นจะมีไซ้เป็นผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหายเลยก็ตาม บุคคลผู้อยู่ในโรงเรียนตามความหมายในที่นี้ หมายถึง บุคคลผู้ที่มีอำนาจในการดูแลจัดการ

โรงเรียนนั้น ซึ่งบทบัญญัติตาม มาตรา 436 นี้มีที่มาจากประมวลกฎหมายแพ่งบราซิล มาตรา 1529¹⁹

บทบัญญัติในมาตรานี้ มิได้มีการกำหนดถึงสิทธิไล่เบียดเหมือนมาตรา ก่อนแต่อย่างใด ซึ่งหากเป็นการกระทำของบุคคลอื่นไม่ใช่ของผู้อยู่ในโรงเรียนแล้ว เช่น การที่มี บุคคลภายนอกเข้าไปในโรงเรียนและทิ้งขว้างของไปตกในที่อันมิควร โดยหลักแล้วบุคคลภายนอก นั้น ๆ ก็จะต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้นเพราะของตกหล่นจากโรงเรียนอันเป็นการ กระทำของตน แต่ถ้าผู้ที่ได้รับความเสียหายไม่ทราบว่าเป็นการกระทำของ บุคคลภายนอก จึงได้ทำการเรียกร้องค่าเสียหายเอาจากบุคคลผู้อยู่ในโรงเรียนโดยอาศัย บทสันนิษฐานความรับผิดตามมาตรา 436 นี้ เมื่อบุคคลผู้อยู่ในโรงเรียนจะได้ชดใช้ค่าเสียหาย ให้แก่ผู้ที่ได้รับความเสียหายไปก่อน แม้อต่อมาจะรู้ว่าบุคคลภายนอกผู้ใดที่เป็นผู้กระทำความผิด ดังกล่าวก็ไม่มีสิทธิไล่เบียดเอาค่าเสียหายคืนจากบุคคลภายนอกนั้นได้ เพราะกฎหมายมิได้กำหนด ถึงสิทธิไล่เบียดไว้แต่อย่างใด เป็นต้น

4) ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดจากยานพาหนะหรือ ทรัพย์สินอันตราย

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 437 ได้บัญญัติว่า "บุคคล ใดครอบครองหรือควบคุมดูแลยานพาหนะอย่างใด ๆ อันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกล บุคคลนั้น จะต้องรับผิดชอบเพื่อการเสียหายอันเกิดแต่ยานพาหนะนั้น เว้นแต่จะพิสูจน์ได้ว่า การเสียหายนั้น เกิดแต่เหตุสุดวิสัยหรือเกิดเพราะความผิดของผู้ต้องเสียหายนั่นเอง

ความข้อนี้ให้ใช้บังคับได้ตลอดถึงบุคคลผู้มีไว้ในครอบครองของตนซึ่ง ทรัพย์สินอันเป็นของเกิดอันตรายได้โดยสภาพ หรือโดยความมุ่งหมายที่จะใช้หรือโดยอาการกลไกของ ทรัพย์สินนั้นด้วย"

มาตรา 437 นี้เป็นบทบัญญัติความรับผิดของผู้ครอบครองหรือ ควบคุมดูแลยานพาหนะอันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกลในความเสียหายอันเกิดแต่ยานพาหนะนั้น และของบุคคลผู้ครอบครองทรัพย์สินอันเป็นของเกิดอันตรายด้วย ซึ่งบทบัญญัติ มาตรา 437 มีที่มาจากประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1384,ประมวลกฎหมายแพ่งบราซิล มาตรา 1529²⁰

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101.

ประมวลกฎหมายแพ่งฝรั่งเศส มาตรา 1384 บัญญัติว่า "บุคคลใด ต้องรับผิดไม่เพียงแต่ความเสียหายที่ตนได้ก่อขึ้นโดยการกระทำของตนเองเท่านั้น ยังต้องรับผิดในการกระทำของบุคคลอื่นซึ่งตนต้องรับผิดชอบและทรัพย์สินที่ตนได้ควบคุมดูแลอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม บุคคลใดไม่ว่าในฐานะใด ได้ควบคุมดูแลสิ่งหรือทรัพย์สิน ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วนซึ่งเกิดเพลิงไหม้ จะต้องรับผิดต่อบุคคลภายนอกในความเสียหายที่เกิดขึ้นจากเพลิงนั้น ถ้าหากพิสูจน์ได้ว่า เพลิงนั้นเกิดจากความผิดของตนหรือความผิดของบุคคลซึ่งตนต้องรับผิดชอบ"

ความรับผิดของบุคคลตามมาตรา 437 นี้ จะไม่มีการกระทำของบุคคลผู้ต้องรับผิด หรือแม้หากจะมีก็มีโทษกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ และถือว่าใช้บังคับในกรณีที่ความเสียหายเกิดจากตัวทรัพย์สินนั่นเอง เป็นเหตุโดยไม่มี ความผิดของบุคคลมาเกี่ยวข้อง ซึ่งมาตรา 437 นี้บัญญัติไว้เป็นข้อสันนิษฐานอันเป็นคุณแก่ผู้เสียหาย ซึ่งโดยหลักกฎหมาย ลักษณะพยาน โฉมกึ่งเพียงแต่นำสืบว่ามีข้อเท็จจริงดังที่กฎหมายบัญญัติเพื่อให้เข้าข้อสันนิษฐาน²¹ บุคคลผู้ต้องรับผิดสำหรับยานพาหนะ ได้แก่ ผู้ครอบครองหรือควบคุมดูแลยานพาหนะ สำหรับทรัพย์สินอันตราย ได้แก่ ผู้ครอบครองจะรู้ว่าเป็นทรัพย์สินอันตรายหรือไม่ก็ต้องรับผิด บุคคลอื่นนอกจากนี้ไม่ต้องรับผิด เช่น เจ้าของ นอกจากเจ้าของนั้นจะเป็นผู้ครอบครองหรือควบคุมดูแลเองด้วย

มาตรานี้มีข้อยกเว้นไม่ต้องรับผิด กฎหมายได้กำหนดไว้ว่า หากบุคคลผู้ครอบครองหรือควบคุมดูแลยานพาหนะอย่างใด ๆ อันเดินด้วยกำลังเครื่องจักรกล หรือบุคคลผู้ครอบครองทรัพย์สินอันตรายโดยสภาพนั้นสามารถพิสูจน์ได้ว่าการเสียหายนั้นเกิดแต่เหตุสุดวิสัยหรือเกิดเพราะความผิดของผู้ต้องเสียหายนั่นเอง จึงไม่ต้องรับผิด

5) ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดจากมลพิษ

ความรับผิดโดยเคร่งครัดในความเสียหายที่เกิดจากมลพิษ เป็นความรับผิดโดยเคร่งครัดที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 ซึ่งมีใจความว่า

"แหล่งกำเนิดมลพิษใดก่อให้เกิดหรือเป็นแหล่งกำเนิดของการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ผู้อื่นได้รับอันตรายแก่ชีวิต ร่างกาย หรือสุขภาพอนามัยหรือเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของผู้อื่นหรือของรัฐเสียหายด้วยประการใด ๆ เจ้าของหรือผู้ครอบครอง

²¹ สุขุม ศุภนิตย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ลักษณะละเมิด. หน้า 180.

แหล่งกำเนิดมลพิษนั้น มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้นไม่ว่าการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษนั้นจะเกิดจากการกระทำโดยจงใจ หรือประมาทเลินเล่อของเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษหรือไม่ก็ตามเว้นแต่ในกรณีที่พิสูจน์ได้ว่ามลพิษเช่นว่านั้นเกิดจาก

- (1) เหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม
- (2) การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ
- (3) การกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเองหรือของบุคคลอื่นซึ่งมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อมในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น

ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหาย ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบตามวรรคหนึ่ง หมายความว่ารวมถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นนั้นด้วย"

ความเสียหายที่เกิดจากมลพิษ ตามมาตรา 96 แห่งพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 นี้ ใช้เฉพาะกรณีที่ความเสียหายเกิดจากมลพิษเท่านั้น ซึ่งคำว่า "มลพิษ" นั้น มาตรา 2 ได้บัญญัติไว้ว่า "มลพิษ หมายความว่า ของเสีย วัตถุอันตราย และมลสารอื่น ๆ รวมทั้งกาก ตะกอนหรือสิ่งตกค้างจากสิ่งเหล่านั้นที่ถูกปล่อยจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติซึ่งก่อให้เกิดหรืออาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนได้ และให้หมายความรวมถึง รังสี ความร้อน แสง เสียง กลิ่น ความสั่นสะเทือนหรือเหตุรำคาญอื่น ๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษด้วย" เห็นได้ว่า "มลพิษ" จากนิยามศัพท์ตามมาตรา 2 ได้ให้ความหมายไว้อย่างกว้างมาก ซึ่งทำให้ครอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสุขภาพของมนุษย์

บุคคลที่จะต้องรับผิดชอบต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นจากมลพิษตามมาตรา 96 นี้ ได้แก่เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษที่ก่อให้เกิดมลพิษขึ้น ซึ่งลักษณะของความรับผิดนี้หากมีความเสียหายเกิดขึ้น ผู้ที่ได้รับความเสียหายไม่ต้องมีภาระการพิสูจน์ว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการกระทำ ความผิดโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแต่อย่างใด เพียงแต่มีภาระในการพิสูจน์ให้ศาลเห็นว่า ความเสียหายนั้น

เกิดจากการกระทำของผู้ก่อให้เกิดความเสียหายก็พอ เพราะกฎหมายได้กำหนดข้อสันนิษฐานไว้แล้วว่าผู้ก่อให้เกิดผลกระทบดังกล่าวนั้นต้องรับผิดชอบในความเสียหายที่เกิดขึ้น

ข้อยกเว้นที่ไม่ต้องรับผิดชอบตามมาตรา 96 นี้ กฎหมายได้กำหนดไว้ 3 ประการด้วยกัน คือ หากเกิดจากเหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม, การกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ และการกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตราย หรือความเสียหายเอง หรือของบุคคลอื่นซึ่งมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบโดยตรง หรือโดยอ้อมในการรั่วไหล หรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น ผู้กระทำจึงไม่ต้องรับผิดชอบ

ทั้งนี้ กฎหมายยังได้กำหนดความหมายของค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายให้ครอบคลุมไปถึงค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ทางราชการต้องรับภาระจ่ายจริงในการขจัดมลพิษที่เกิดขึ้นด้วย ตามมาตรา 96 วรรคสอง ดังนั้น เมื่อมีการรั่วไหลของมลพิษเกิดขึ้น และทางราชการต้องเสียค่าใช้จ่ายในการขจัดมลพิษ ทางราชการก็ย่อมสามารถเรียกค่าใช้จ่ายนั้นคืนจากเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้นได้²² ซึ่งค่าใช้จ่ายในการขจัดมลพิษดังกล่าวหมายถึง ค่าใช้จ่ายในการขจัดมลพิษทั้งหมดที่รัฐบาลต้องจ่ายไปจริงไม่ว่าความเสียหายจะเกิดแก่ทรัพย์สินของเอกชน ของรัฐบาล หรือของที่เอกชนใช้ร่วมกัน เพราะถือว่าสิ่งที่รัฐบาลกระทำขึ้นนั้นก็เพื่อประโยชน์สาธารณะ (Public Interest) ดังนั้นรัฐบาลควรมีสิทธิที่จะเรียกร้องค่าใช้จ่ายในการขจัดมลพิษดังกล่าวทุกกรณี ซึ่งมีคดีที่เป็นตัวอย่างในการที่ทางราชการใช้สิทธิเรียกร้องตามมาตรา 96 วรรคสอง เช่น กรณีเหมืองตะกั่วที่ลำห้วยคลิตี้ซึ่งราชการได้ใช้งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดการแก้ไขและฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ โดยขจัดแร่ตะกั่วที่ตกค้างอยู่ในลำห้วยออกไปเพื่อให้ลำห้วยคลิตี้สะอาดปราศจากตะกั่วและสารเคมีต่าง ๆ ให้มีสภาพตามธรรมชาติดั้งเดิม เป็นต้น

2.1.5 ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเด็ดขาด (Theory of Absolute Liability)

นักกฎหมายและผู้พิพากษาในประเทศ Common Law ส่วนใหญ่ใช้ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเด็ดขาด (Theory of Absolute Liability) กับทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเคร่งครัด (Theory of Strict Liability) ปะปนกันโดยไม่แยกว่าความผิดอะไรเป็นความผิดโดยเด็ดขาด หรือความผิดอะไรเป็นความผิดโดยเคร่งครัด ความผิดทั้ง 2 ประเภทนี้ มักจะถูก

²²อำนาจ วงศ์บัณฑิต, "ความรับผิดชอบทางแพ่งตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535," วารสารนิติศาสตร์ 22, 3 (กันยายน 2535) : 437-438.

หมายถึงความผิดที่โจทก์ไม่ต้องนำสืบ Mens rea ของจำเลย²³ เห็นได้ว่าแต่เดิมนั้นนักกฎหมายและผู้พิพากษาในประเทศไทยก็ยังไม่เข้าใจและใช้ทฤษฎีทั้ง 2 ประเภทนี้ปะปนในลักษณะดังกล่าวเหมือนกัน ซึ่งแนวความคิดเรื่องความรับผิดอย่างไรจะเป็นความรับผิดโดยเด็ดขาดหรือความรับผิดโดยเคร่งครัดนี้ ผู้พิพากษาในคดี R. v. City of Sault Ste. Marie ได้แบ่งความรับผิดในทางอาญาออกเป็น 3 ชนิด (ซึ่งน่าจะนำมาใช้กับการแบ่งประเภทของความรับผิดในทางแพ่งได้ด้วย) คือ²⁴

1) ความรับผิดซึ่งต้องการการพิสูจน์ Mens rea ของจำเลย ความผิดประเภทนี้ก็ ได้แก่ ความผิดอาญาทั่ว ๆ ไป ซึ่งโจทก์มีหน้าที่ต้องพิสูจน์ว่า จำเลยกระทำความผิดโดยเจตนาหรือประมาท

2) ความรับผิดโดยเคร่งครัด (Offenses of Strict Liability) เป็นความผิดที่โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึง Mens rea ของจำเลย แต่จำเลยอาจจะปลดตนเองให้หลุดพ้นจากความผิดได้ หากจำเลยสามารถพิสูจน์ได้ว่าจำเลยได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรในการป้องกันมิให้ความผิดเกิดขึ้นหรือจำเลยสำคัญผิดในข้อเท็จจริงซึ่งบุคคลทั่ว ๆ ไปที่ตกอยู่ในสภาพเดียวกับจำเลยย่อมจะสำคัญผิด อันเป็นข้อต่อสู้ที่กฎหมายในเรื่องนั้น ๆ บัญญัติไว้อย่างชัดเจนให้จำเลยยกข้อต่อสู้เพื่อไม่ต้องรับผิดได้

3) ความรับผิดโดยเด็ดขาด (Offenses of Absolute Liability) เป็นความผิดที่โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ถึง Mens rea ของจำเลย เช่นเดียวกับความรับผิดโดยเคร่งครัด อย่างไรก็ตาม จำเลยในคดีความรับผิดโดยเด็ดขาดไม่สามารถยกข้อต่อสู้เพื่อปลดตนเองให้พ้นจากความรับผิดโดยการพิสูจน์ว่าตนเองได้ใช้ความระมัดระวังตามสมควรหรือการกระทำผิดเกิดจากการสำคัญผิดของจำเลย

ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเด็ดขาด (Theory of Absolute Liability) และทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดโดยเคร่งครัด (Theory of Strict Liability) ทั้งสองทฤษฎีนี้มีได้พิจารณาถึงความจงใจหรือประมาทเลินเล่อเหมือนกัน กล่าวคือ ไม่ต้องพิสูจน์ถึงเจตนาชั่ว (Mens rea) ของผู้กระทำความผิดเหมือนกัน เพียงแต่มีความแตกต่างกันในเรื่องของการพิสูจน์ตัวเองของ

²³ John Burke, Jowitt's Dictionary of English Law, Vol. 1, Second Edition, p.12 (1977).. อำนาจ วงศ์บัณฑิต, "การเปลี่ยนแปลงภาระการพิสูจน์เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของ Common Law ในคดีสภาพแวดล้อมเป็นพิษในแคนาดา," : 15 - 16. (Online).Available: <http://www.lawonline.co.th/Document/Archan Amnart05.doc/> (21 ตุลาคม 2547).

²⁴ (1978) 85 D.L.R. (3d) 161, เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ผู้กระทำความผิด โดยที่ทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเด็ดขาดเป็นทฤษฎีที่ไม่เปิดโอกาสให้กับผู้กระทำความผิดได้ยกข้อต่อสู้ในการที่จะปลดตนเองให้พ้นจากความรับผิดชอบเหมือนอย่างทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเคร่งครัด เพราะหากเป็นทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเคร่งครัดนั้น จำเลยอาจจะปลดตนเองให้หลุดพ้นจากความรับผิดได้ เช่น กรณีตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ซึ่งได้นำหลักทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเคร่งครัดมาใช้ และได้วางหลักกฎหมายยกเว้นความรับผิดไว้ว่า หากจำเลยสามารถพิสูจน์ว่ามลพิษที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากเหตุสุดวิสัยหรือการสงคราม หรือเกิดจากการกระทำตามคำสั่งของรัฐบาลหรือเจ้าพนักงานของรัฐ หรือเกิดจากการกระทำหรือละเว้นการกระทำของผู้ที่ได้รับอันตรายหรือความเสียหายเอง หรือของบุคคลอื่นซึ่งมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบโดยตรงหรือโดยอ้อมในการรั่วไหลหรือการแพร่กระจายของมลพิษนั้น จำเลยก็ไม่ต้องรับผิดในผลแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น

บทบัญญัติตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 425 เป็นบทบัญญัติที่ประเทศไทยได้นำทฤษฎีว่าด้วยความรับผิดชอบโดยเด็ดขาดนี้มาใช้ โดยที่ไม่ต้องมีการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อของบุคคลผู้ต้องรับผิด²⁵ ซึ่งบัญญัติไว้ว่า "นายจ้างต้องร่วมกันรับผิดกับลูกจ้างในผลแห่งละเมิดซึ่งลูกจ้างได้กระทำไปในทางการที่จ้างนั้น" กล่าวคือ เป็นเรื่องความรับผิดในทางละเมิดของนายจ้างที่ต้องรับผิดร่วมกับลูกจ้างในผลแห่งละเมิดที่ลูกจ้างได้กระทำขึ้นในทางการที่จ้างด้วย โดยที่นายจ้างจะไม่มีข้อยกเว้นหรือข้อแก้ตัวแต่ประการใด²⁶

2.1.6 ทฤษฎีว่าด้วยความน่าจะเป็น (Theory of Probability)

ประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศที่เป็นต้นกำเนิดแนวความคิดในการพิสูจน์ความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลอีกแนวหนึ่งโดยนำทฤษฎีความน่าจะเป็น (Theory of Strict Liability) ซึ่งเป็นหลักทางคณิตศาสตร์มาประยุกต์ใช้ แนวความคิดนี้ถือว่า ความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น "น่าที่จะเกิดจากการกระทำของจำเลย" หรือ "มีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลย" หรือไม่ ถ้าหากผู้กล่าวอ้างเพียงแต่พิสูจน์ให้ศาลเห็นว่าความเสียหายที่ตนได้รับน่าที่จะเกิดจากการกระทำของจำเลยหรือมีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าความเสียหายนั้นเกิดจากการกระทำของจำเลยเพียงเท่านี้ ภาระในการพิสูจน์ก็จะโอนไปเป็นของ

²⁵ไพจิตร บุญญพันธุ์, คำสอนชั้นปริญญาโท: กฎหมายเปรียบเทียบไทยกับประมวลกฎหมายนานาประเทศ, หน้า 66.

²⁶ปัญญาพร โกศลกิติวงศ์, "ความรับผิดทางแพ่งของผู้ก่อมลพิษในคดีสิ่งแวดล้อม," หน้า 33.

จำเลยที่จะต้องทำการพิสูจน์หักล้างข้อกล่าวอ้างของโจทก์²⁷ ทฤษฎีว่าด้วยความน่าจะเป็นนี้เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นมาจากเหตุแห่งความไม่แน่นอนทางวิทยาศาสตร์ โดยคดีสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้เป็นคดีที่มีความละเอียดซับซ้อน กระบวนการผลิตหรือการบริหารจัดการมีวิธีการที่พัฒนามากขึ้น เทคโนโลยีที่ใช้ก็ทันสมัยมาก ซึ่งยากแก่การที่จะพิสูจน์ถึงกระบวนการต่าง ๆ ให้เห็นผลเป็นประจักษ์ ดังนั้นนักนิติศาสตร์จึงได้นำทฤษฎีว่าด้วยความน่าจะเป็นมาใช้ซึ่งหลาย ๆ ประเทศได้นำเอาทฤษฎีความน่าจะเป็นมาใช้ โดยจะเห็นได้จากคดีระหว่าง Reserve Mining Co. V. USEPA ข้อเท็จจริงในคดีมีอยู่ว่า ศาลไม่มีพยานหลักฐานที่จะยืนยันถึงอันตรายที่เกิดขึ้นโดยแท้จริง เมื่อพิจารณาถึงลักษณะของคดีแล้วก็ไม่อาจกล่าวได้ว่ามีโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าจะเกิดอันตรายขึ้นได้มากกว่าที่จะไม่เกิด นอกจากนี้ระดับของโอกาสที่จะเป็นไปได้หรือไม่นี้ไม่สามารถที่จะทำนายผลที่จะเกิดขึ้นในภายหลังได้ จากผลของรายงานการศึกษานั้นไม่สามารถทำนายได้ว่าอัตราการเกิดมะเร็งจะเพิ่มขึ้นสาเหตุจากการดื่มน้ำในทะเลสาบ Superior หรือจากการสูดเอาอากาศเหนืออ่าว Siver Bay จึงเป็นการดีที่สุดที่จะกล่าวว่า การมีโยหินปนเปื้อนในอากาศและน้ำนั้นมีเหตุผลทางการแพทย์เกี่ยวกับเรื่องสุขภาพอนามัยของประชาชนเมื่อประชาชนได้รับโยหินจากอากาศและน้ำได้รับความเสี่ยงภัย ดังนั้นควรกำจัดการปนเปื้อนชนิดนี้ ศาลได้วินิจฉัยว่าองค์ประกอบที่จำเป็นในการประเมินผลกระทบที่ถูกต้องเกี่ยวกับอันตรายต่อสุขภาพอนามัยในเรื่องนี้ขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์ที่เหมาะสมเกี่ยวกับโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าจะมีอันตรายเกิดขึ้นหรือไม่ (a Proper Analysis of the Probability of Harm)²⁸ หรือในคดี Itai - Itai และคดี Minamata Disease ศาลในแต่ละคดีได้วิเคราะห์ถึงความเหมาะสมเกี่ยวกับโอกาสที่จะเป็นไปได้ว่าจะมีอันตรายเกิดขึ้นหรือไม่ โดยได้นำแนวความคิดตามทฤษฎีความน่าจะเป็นมาวิเคราะห์ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลด้วย

จากทฤษฎีดังกล่าวข้างต้นอันเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อการที่จะกำหนดให้บุคคลต้องรับผิดชอบในทางแพ่งเมื่อบุคคลนั้น ๆ ได้กระทำความผิดต่อกฎหมายสิ่งแวดล้อมทางแพ่ง แต่สิ่งที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในประการต่อมา คือในเรื่องของพยานหลักฐาน

²⁷ สุโขทัยธรรมมาธิราช, มหาวิทยาลัย, สาขาวิชานิติศาสตร์ เอกสารการสอนชุดวิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม (Environmental Law) หน่วยที่ 8 - 15, หน้า 334.

²⁸ Roger W. Findley and Daniel A. Farber, Environmental Law Cases and Materials, p. 344., กมลทิพย์ คดีการ, "มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมและทดแทนความเสียหายอันเกิดจากวัตถุพิษ," (วิทยานิพนธ์ปริญาญมหาบัณฑิต ภาควิชานิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529), หน้า 165.

ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในคดี เพราะหากมีทฤษฎีที่ดีในการที่จะบัญญัติกฎหมายเพื่อจะได้ป้องปราม และควบคุมผู้ที่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมหรือคุ้มครองผู้ที่ได้รับความเสียหายนั้น ๆ ก็ตาม แต่ทั้งนี้ก็ต้องมีกระบวนการพยานหลักฐานที่ดีประกอบกันไปด้วย เนื่องจากเป็นที่ทราบกัน อยู่แล้วว่าการแพ่งชนะในคดีความที่ขึ้นสู่การวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินของศาลนั้น ก็ต้องอาศัย พยานหลักฐานในการพิสูจน์ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นนั่นเอง ซึ่งจะกล่าวถึงหลักการของพยาน หลักฐาน ในคดีสิ่งแวดล้อมต่อไป

2.2 ระบบกฎหมายลักษณะพยาน

ในการศึกษาเรื่องพยานหลักฐานนั้น แยกพิจารณาได้ 2 ส่วน คือ

ก. พยานหลักฐานในเรื่องทั่ว ๆ ไป จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสามัญสำนึกของคนใน สังคมโดยทั่วไป การที่คนในสังคมจะอยู่ร่วมกันได้นั้นเป็นความจำเป็นที่จะต้องมีการพยานหลักฐาน ต่าง ๆ ในการใช้สำหรับชีวิตประจำวันในเรื่องโดยทั่วไป เช่น การที่จะเข้าโรงเรียนก็ต้องมีสูติบัตร มาแสดงว่าเป็นคนสัญชาติไทย หรือการที่จะสมัครเข้าทำงานต้องมีทะเบียนบ้าน บัตรประจำตัว ประชาชน ใบรับรองผลการศึกษา ฯลฯ มาแสดงด้วย เป็นต้น

ข. พยานหลักฐานในกระบวนการยุติธรรม ซึ่งเป็นพยานหลักฐานที่ใช้ในการระงับ ข้อพิพาทโดยมีการกำหนดโครงสร้างและกฎเกณฑ์ในการนำสืบพิสูจน์ไว้โดยเฉพาะ

การศึกษาเรื่องพยานหลักฐานทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์ สอดคล้องกัน กล่าวคือ ถึงแม้ว่ามนุษย์จะมีความเชื่อโดยสามัญสำนึกของมนุษย์เองว่าสิ่งที่เกิดขึ้น นั้นจะต้องเป็นไปตามสามัญสำนึกของมนุษย์เอง แต่การที่จะพิสูจน์ให้เห็นถึงความเป็นไปตาม สมัยสามัญสำนึกนั้น ๆ ได้ก็จะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามระเบียบวิธีการและกฎเกณฑ์ที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะในการพิสูจน์พยานหลักฐานนั้น เช่น การที่จะขับรถจากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่ หนึ่ง ๆ นั้นสามัญสำนึกของเราเองย่อมคิดได้ว่าจะขับรถให้ไปถึงสถานที่นั้น ๆ ได้อย่างไร แต่การที่จะ ขับรถไปยังสถานที่ดังกล่าว เราก็จะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎหมายจราจร ไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ของการปฏิบัติตามสัญญาณไฟจราจรตามทางแยกต่าง ๆ การขับรถในช่องทางจราจรที่กฎหมาย กำหนด เป็นต้น

กระบวนการพยานหลักฐานเป็นเรื่องที่ต้องสัมพันธ์สอดคล้องไปด้วยกันกับ กระบวนการพิจารณาคดี เนื่องจากการนำสืบพยานหลักฐานเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสามัญสำนึก ของมนุษย์ เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยากรู้ อยากทราบความเป็นจริง ข้อเท็จจริงทั้งหลายที่ เกิดขึ้นนั้นเป็นไปตามสามัญสำนึกของตนเองหรือไม่ ซึ่งกระบวนการพิจารณาคดีถือเป็น

วัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่ถูกคิดค้นและนำมาใช้ในการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นในสังคมของมนุษย์ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์สามารถคิดค้นได้ในขณะนั้น ๆ แต่เพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างกัน ไปอย่างหลากหลายจึงต้องมีการกำหนดวิธีการและกฎเกณฑ์ของการรับฟังพยานหลักฐานในการ พิจารณาคดีขึ้นมาใช้เพื่อความเป็นเอกภาพ (Unity) และกฎเกณฑ์ดังกล่าว มีหลักการและ แนวความคิดดังนี้*

1) กฎเกณฑ์ทางกายภาพ ต้องเป็นกฎเกณฑ์ที่มีความชัดเจน เป็นรูปธรรม มีความแน่นอน จับต้องได้ ซึ่งเมื่อได้อ่านข้อความของกฎเกณฑ์นั้น ๆ แล้วสามารถเกิดความเข้าใจ ที่ถูกต้องตรงกันสำหรับทุก ๆ ฝ่าย กล่าวคือ เมื่อมีการตีความกฎเกณฑ์ดังกล่าวนั้นแล้ว จะได้ ความหมายที่เป็นหนึ่งเดียว มีความชัดเจนและแน่นอน

2) กฎเกณฑ์ทางแนวความคิด ต้องเป็นกฎเกณฑ์ที่เป็นหลักการหรือแนวคิดที่อยู่ เบื้องหลังในการร่างกฎเกณฑ์นั้น ๆ ว่ามีที่มาเป็นเช่นไร มีหลักการแนวความคิดหรือทฤษฎีใดบ้างที่ สนับสนุนกฎเกณฑ์ดังกล่าว เพื่อให้ทราบว่าการกำหนดกฎเกณฑ์นั้น ๆ ขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์ เป็นเช่นไร

3) กฎเกณฑ์ในอนาคต ต้องมีหลักการสำคัญอยู่ว่าทุกกฎเกณฑ์นั้นจะต้องไม่มี ข้อยุติ แม้กฎเกณฑ์ในปัจจุบันที่มีอยู่นั้นอาจจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดขณะนี้แล้วก็ตาม แต่ก็ ยังคงต้องคิดและค้นคว้าเพื่อจะสร้างกฎเกณฑ์ที่ดีขึ้นกว่าที่มีอยู่เดิมในขณะนี้มาทดแทนสืบต่อไป ซึ่งก็เป็นการที่จะต้องศึกษาอยู่เสมอว่า กฎเกณฑ์ในขณะนี้นั้นมีความสมบูรณ์เหมาะสมกับ สภาพการณ์ในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

กระบวนการพยานหลักฐานเป็นเรื่องที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องไปกัน กับกระบวนการพิจารณาคดี ซึ่งในเรื่องของกระบวนการพิจารณาคดีนั้นจะต้องขึ้นอยู่กับระบบ กฎหมายที่ประเทศนั้นใช้กันอยู่ดังนั้นกระบวนการพยานหลักฐานจึงต้องมีความสัมพันธ์สอดคล้อง ไปกับระบบกฎหมายที่ใช้กันด้วยซึ่งระบบกฎหมายที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับประเทศ เสรีประชาธิปไตย มีอยู่ 2 ระบบ คือ ระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) และระบบซีวิลลอว์ (Civil Law) ทั้งสองระบบนี้มีกระบวนการพิจารณาคดีและสืบพยานแตกต่างกัน สำหรับระบบ คอมมอนลอว์ใช้กระบวนการพิจารณาคดีและการสืบพยานที่เรียกว่าระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

* ข้อมูลจากการบรรยายในชั้นเรียนวิชากฎหมายลักษณะพยานเปรียบเทียบ ภาคการศึกษา ปลาย ปีการศึกษา 2546 คณะ/ภาควิชานิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มุรธา วัฒนะชีวะกุล ผู้บรรยาย.

ส่วนระบบซีวิลลอว์ ใช้กระบวนการพิจารณาคดีและการสืบพยานที่ เรียกว่า ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

2.2.1 ระบบกล่าวหา (Accusatorial System)

ระบบกล่าวหาเป็นกระบวนการพิจารณาคดีที่ใช้กันอยู่ในประเทศที่ใช้ระบบคอมมอนลอว์ ประเทศอังกฤษถือได้ว่าเป็นประเทศที่เป็นต้นกำเนิดของระบบกฎหมายนี้ นอกจากนั้นกฎหมายระบบนี้ยังใช้ในประเทศต่าง ๆ อันเป็นประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของประเทศอังกฤษ เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศแคนาดา ประเทศออสเตรเลีย ประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศมาเลเซีย ประเทศสิงคโปร์ เป็นต้น

ระบบกล่าวหาเป็นระบบที่เกิดขึ้นมาจากการฟ้องคดีของผู้เสียหายคนหนึ่งนำคดีมาฟ้องร้องในฐานะเป็นผู้กล่าวหา มีอำนาจฟ้องคดีได้เอง โดยกล่าวหาบุคคลอีกคนหนึ่งต่อผู้ที่มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดี ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่มีบุคคลเกี่ยวข้องกันกับการพิจารณาคดีนี้ 3 ฝ่ายด้วยกัน คือ ผู้เสียหายซึ่งมีอำนาจกล่าวหา ผู้ถูกกล่าวหาหรือผู้ถูกฟ้องว่าทำให้เกิดความเสียหายขึ้น และผู้ที่มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดี

การพิจารณาคดีของระบบนี้มีสาระสำคัญคือ ผู้วินิจฉัยชี้ขาดตัดสินคดีต้องวางตัวเป็นกลางและควบคุมให้คู่ความทั้งสองฝ่ายปฏิบัติตามข้อกำหนดโดยเคร่งครัด ซึ่งระบบนี้มีวิวัฒนาการมาจากการพิจารณาคดีในสมัยโบราณที่ใช้วิธีทรมาน (Trial by Ordeal) โดยอาศัยน้ำหรือไฟ และการพิจารณาคดีโดยวิธีให้คู่ความต่อสู้กัน (Trial by Battle)²⁹ ซึ่งเป็นความเชื่อในพระเจ้า โดยถือว่าหากเป็นผู้บริสุทธิ์เป็นคนดีจริงพระเจ้ำก็จะคุ้มครอง แต่ถ้าเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์พระเจ้ำก็จะลงโทษผู้นั้น ต่อมาการใช้วิธีทรมานและการต่อสู้กันนั้นได้เปลี่ยนมาใช้วิธีการนำเอาพยานหลักฐานมาพิสูจน์ความผิดหรือความบริสุทธิ์กัน อันเป็นวัฒนธรรมสืบเนื่องต่อมาของระบบกฎหมายนี้ ศาลจะต้องวางตัวเป็นกลางอย่างเคร่งครัด ไม่ลำเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด และทำหน้าที่เพียงคอยควบคุมดูแลให้คู่ความทั้งสองฝ่ายดำเนินการตามกฎหมายและกติกากำหนดไว้ อำนาจของศาลในการสืบพยานเพิ่มเติมหรืออำนาจในการตัดพยานมืออย่างจำกัด อาจเรียกได้ว่าแทบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ กล่าวคือ ต้องให้เป็นหน้าที่ของคู่ความในการสืบพยานหลักฐานมาเพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามที่ตนกล่าวอ้างเอง และหลักเกณฑ์ในการที่จะรับฟังพยานอย่างไรมาพิสูจน์ได้หรือไม่ได้เป็นไปโดยเคร่งครัดมีบทตัดพยานที่เด็ดขาดเพื่อมิให้พยานที่ต้องห้ามเข้าสู่การพิจารณาคดีของศาลเท่ากับเป็นการไม่มีการสืบพยาน

²⁹ โสภณ รัตนกร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 1.

นั้น ๆ เลย³⁰ ซึ่งเท่ากับว่าศาลจะเป็นผู้ทำการควบคุมเพื่อมิให้คู่ความทั้งสองฝ่ายเกิดความได้เปรียบเสียเปรียบซึ่งกันและกัน กล่าวได้ว่า ระบบกล่าวหาเป็นระบบที่เน้นในเรื่องบทบาทและสิทธิของคู่ความในการดำเนินกระบวนการพิจารณาเป็นสำคัญ เป็นกระบวนการพิจารณาที่มักมีลักษณะเป็นการพิจารณาด้วยวาจา โดยเปิดเผย และมีการดำเนินการโต้แย้งต่อสู้ซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความในทางตรงกันข้าม³¹

ระบบกล่าวหาเป็นระบบที่ศาลมีบทบาทจำกัด เป็นเพียงผู้วินิจฉัยตัดสินคดีเท่านั้น ไม่มีอำนาจในการแสวงหาพยานหลักฐานเพิ่มเติมแต่อย่างใด การพิจารณาคดีมีกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติโดยเคร่งครัดและเป็นเรื่องคู่ความไม่ว่าจะเป็นโจทก์หรือจำเลยจะต้องเสนอข้อเท็จจริงและตรวจสอบความถูกต้องของข้อเท็จจริงนั้น ๆ เอง ซึ่งในคดีแพ่งนั้นศาลถือโดยเคร่งครัดที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการดำเนินคดีของคู่ความเลย ส่วนในคดีอาญาศาลอาจต้องเข้าไป ชักถามพยานบ้างเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมที่ชัดเจนขึ้นเท่านั้น ซึ่งก็จะไม่ถึงขนาดเข้าไป ชักถามพยานในประเด็นที่นอกเหนือไปจากเรื่องคู่ความต้องการที่จะนำสืบ

2.2.2 ระบบไต่สวน (Inquisitorial System)

ระบบไต่สวนเป็นกระบวนการพิจารณาคดีที่ใช้กันอยู่ในประเทศที่ใช้ระบบซีวิลลอว์ ส่วนใหญ่เป็นประเทศที่อยู่ในภาคพื้นทวีปยุโรป โดยเฉพาะประเทศที่เคยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของสันตปาปาแห่งกรุงโรม เช่น ประเทศฝรั่งเศส ประเทศเยอรมัน ประเทศอิตาลี เป็นต้น

ระบบไต่สวนเป็นระบบที่มีขั้นตอนและแนวทางของการพัฒนาระบบมาจากการแก้แค้นส่วนตัว โดยมีหลักการสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรกเป็นการลดทอนหรือยกเลิกอำนาจกล่าวหาโดยลำพังส่วนตัวของบุคคลมาเป็นการให้อำนาจเจ้าหน้าที่ของรัฐกล่าวหาให้แทน และประการที่สอง เป็นการเปลี่ยนพฤติกรรมของผู้พิพากษาจากการที่ต้องวางตัวเป็นกลางไปเป็นต้องทำหน้าที่ในการไต่สวน โดยให้อำนาจในการแสวงหาพยานหลักฐานและควบคุมการไต่สวนด้วยตนเอง อันเป็นการทำให้เกิดความเสมอภาคระหว่างคู่ความ การพิจารณานั้นมิใช่เรื่องที่เป็นการต่อสู้กันระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายต่อสู้กันและมีศาลเป็นคนกลางทำหน้าที่ตัดสินอีกต่อไปแต่เป็นการต่อสู้กันระหว่างบุคคลกับรัฐ ซึ่งในอดีตกระบวนการพิจารณาของระบบไต่สวน

³⁰ จรัญ ภักดีธนากุล, "บทคัดพยานบอกเล่าในกฎหมายไทย", วารสารกฎหมาย 6, 3 :1 - 2.

³¹ สิริพันธ์ พลรบ และวรรณชัย บุญบำรุง, "การเร่งรัดวิธีพิจารณาคดีมิโนสตราและคดีไม่มีข้อยุ่งยากกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง", วารสารนิติศาสตร์ 29.3 (กันยายน 2542) : 441.

นี้เป็นเรื่องที่ต้องปกปิดไม่อาจเปิดเผยได้ และเป็นการพิจารณาด้วยเอกสารมากกว่าการเบิกความ³²

ระบบไต่สวนมีวิวัฒนาการมาจากการที่ผู้มีอำนาจปกครองจะต้องทำการไต่สวนหรือค้นหาความจริงให้ได้ จึงอาจใช้วิธีการโดยมีความประสงค์เพียงให้ได้มาซึ่งความจริงหรือข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเท่านั้น อาจมีการใช้วิธีทรมานจำเลยด้วยวิธีการต่างๆ นานา เพื่อให้จำเลยยอมรับสารภาพว่ากระทำความผิดจริงและพูดความจริงที่เกิดขึ้นให้ผู้วินิจฉัยตัดสินคดีรับฟังการพิจารณาสามารถทำการกลับหลังจำเลยได้ กล่าวคือ อาจมีการสืบพยานหลักฐานต่างๆ โดยที่จำเลยไม่อาจที่จะรู้ถึงพยานหลักฐานนั้นๆ ได้ อันเนื่องมาจากมีความเชื่อที่ถือว่าผู้มีอำนาจวินิจฉัยตัดสินคดีนี้สามารถให้ความยุติธรรมและให้ความคุ้มครองสิทธิของจำเลยได้อยู่แล้ว³³ ต่อมาเมื่อแนวความคิดที่นำพยานหลักฐานมาเพื่อค้นหาพิสูจน์ข้อเท็จจริงแทนระบบการทรมานโดยที่ศาลมีหน้าที่ในการแสวงหาหรือค้นหาข้อเท็จจริงจากพยานหลักฐานต่างๆ ทั้งที่คู่ความนำเข้ามาสู่การดำเนินการพิจารณาคดีและทั้งที่ศาลเห็นสมควรเรียกเข้ามาสู่การดำเนินการพิจารณาคดีเอง ทั้งนี้ไม่มีการกำหนดกฎเกณฑ์ในการสืบพยานหรือไม่มีบทตัดพยานโดยเคร่งครัดเหมือนอย่างในระบบกล่าวหา และศาลมีอำนาจในการรับฟังพยานหลักฐานทุก ๆ ชิ้นที่นำเข้าสู่การพิจารณาคดีแต่จะเป็นการพิจารณาอย่างละเอียดในขั้นตอนของการซึ่งนำพยานหลักฐานว่าพยานหลักฐานของคู่ความฝ่ายใดมีน้ำหนักในการรับฟังหรือมีความน่าเชื่อถือมากน้อยกว่ากัน

เนื่องจากระบบไต่สวนนี้เป็นระบบที่มีวัตถุประสงค์ในการที่จะค้นหาความจริงที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญ และเพื่อที่จะทำให้ศาลทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพเกิดความชอบธรรมขึ้นในสังคมจึงมิได้กำหนดกฎเกณฑ์ระเบียบวิธีการต่างๆ อย่างเคร่งครัดเหมือนอย่างระบบกล่าวหา และทั้งนี้ศาลจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพิจารณาคดีเป็นอย่างมาก มีอำนาจในการสืบพยานเพิ่มเติมหรือดสืบพยาน รวมถึงอำนาจในการใช้ดุลพินิจได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของคดีอาญานั้น โจทก์ไม่ค่อยที่จะมีบทบาทสำคัญเท่าใดนัก เป็นเพียงผู้ช่วยศาลในการที่จะสืบค้นหาพยานหลักฐานเท่านั้นเอง กล่าวได้ว่าระบบไต่สวนนี้เน้นเรื่องบทบาทของศาลในการควบคุมกระบวนการพิจารณาเป็นสำคัญ โดยศาลไม่ถูกจำกัดเฉพาะข้อเท็จจริงที่คู่ความ

³² John Henry Merryman, *The Civil Law Tradition*. (Stanford University Press, 1969), P.135.

³³ ชวลิต โสภณวัต, "กฎหมายลักษณะพยานของไทยเป็นกฎหมายในระบบกล่าวหาจริงหรือ," *ตุลพาท* 28, 6 (พ.ศ.2528) : 38, เข็มชัย ชุตินวงศ์, *คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน*. พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิติบรรณการ, 2543), หน้า 2.

เสนอต่อศาล แต่มีอำนาจที่จะทำการค้นหาความจริงเพื่อวินิจฉัยตัดสินคดี ซึ่งกระบวนการพิจารณาในระบบนี้มักจะมีลักษณะเป็นการพิจารณาด้วยเอกสารโดยลับ และไม่ค่อยจะมีการดำเนินการโต้แย้งต่อสู้คดีกันระหว่างคู่ความแต่อย่างใด ศาลจะเป็นผู้ชี้ขาดตัดสินโดยใช้ดุลพินิจของตนว่าพยานหลักฐานของคู่ความฝ่ายใดจะมีความน่าเชื่อถือมากกว่ากัน

อย่างไรก็ตาม การแบ่งระบบกฎหมายออกเป็นสองระบบดังกล่าวข้างต้นนั้นก็เป็นการแบ่งตามทฤษฎีนั่นเอง แต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่ปรากฏว่ามีประเทศใดที่นำระบบใดระบบหนึ่งมาใช้เพียงระบบเดียว โดยบางประเทศหรือบางยุคสมัยระบบกฎหมายที่ใช้นั้นจะมีลักษณะค่อนข้างไปทางระบบใดระบบหนึ่งเท่านั้น ปัจจุบันระบบกฎหมายทั้งสองระบบมีการพัฒนาวิธีการค้นหาข้อเท็จจริงและมีการแก้ไขปรับปรุงความบกพร่องของระบบเสมอ มีการนำเอาส่วนที่ดีของอีกระบบหนึ่งมาใช้ในระบบของตน และแนวโน้มของความแตกต่างระหว่างกระบวนการพิจารณาคดีของแต่ละระบบนั้นลดน้อยลง โดยที่ต่างฝ่ายต่างก็เกิดความคลี่คลายเข้าหากันในเชิงของกระบวนการพิจารณาคดี ทำให้หลักกฎหมายของประเทศต่าง ๆ ไม่ว่าจะที่เคยมุ่งเน้นไปในทางระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวนนั้นมีความใกล้เคียงกันมากยิ่งขึ้น อาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการพิจารณาคดีและสืบพยานอีกระบบหนึ่งที่เรียกว่า ระบบผสม (Mixed System)³⁴ อันเป็นการนำข้อดีของทั้งสองระบบดังกล่าวมารวมเข้าด้วยกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม หากได้วิเคราะห์กันถึงรูปแบบและวิธีดำเนินการต่าง ๆ ในคดีของทั้งสองระบบในทางปฏิบัติแล้ว ก็ยังเห็นได้ว่ามีความแตกต่างกันอยู่ค่อนข้างมาก ถึงแม้ว่าระบบกฎหมายทั้งสองนี้จะเริ่มมีความโน้มเอียงเข้าหากันมากขึ้นก็ตาม

2.2.3 ระบบกฎหมายลักษณะพยานของไทย

เป็นปัญหาที่มีการถกเถียงเชิงวิชาการกันอย่างมากในหมู่นักวิชาการทางด้านกฎหมายของไทย คือปัญหาที่ว่าระบบกฎหมายลักษณะพยานของไทยในปัจจุบันเป็นระบบกล่าวหาหรือระบบไต่สวน ซึ่งหากพิเคราะห์กันแล้วอาจดูโดยเริ่มจากการที่ประเทศไทยได้รับอิทธิพลมาจากนักกฎหมายไทยที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ซึ่งในสมัยนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของการศึกษากฎหมาย และทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมากจึงได้ส่งข้าราชการไทยไปศึกษาเล่าเรียนวิชานิติศาสตร์ทางภาคพื้นยุโรป แต่ในยุคนั้นนักกฎหมายไทยที่ได้ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศนิยมไปศึกษาเล่าเรียนวิชากฎหมายที่ประเทศอังกฤษ ซึ่งระบบกฎหมายของประเทศอังกฤษเป็นระบบกล่าวหา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

³⁴ เข็มชัย ชูติวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 4.

พระบิดาแห่งกฎหมายไทยได้ทรงศึกษาวิชากฎหมายมาจากประเทศอังกฤษ³⁵ จึงได้นำหลักกฎหมายของประเทศอังกฤษมาใช้ และแม้ว่าต่อมาประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาซึ่งเป็นแม่บทของกฎหมายลักษณะพยานในปัจจุบันก็ตาม ศาลไทยเราก็นำหลักกฎหมายลักษณะพยานของประเทศอังกฤษมาใช้อยู่ เช่น ข้อยกเว้นในเรื่องพยานบอกเล่า เป็นต้น³⁶ แต่การที่ประเทศไทยถือได้ว่าเป็นประเทศที่ใช้ระบบซีวิลลอว์ประเทศหนึ่ง อันสืบเนื่องมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกที่จะให้ระบบกฎหมายของประเทศไทยเป็นระบบกฎหมายซีวิลลอว์ กฎหมายวิธีพิจารณาความและกฎหมายลักษณะพยานของไทยเราได้บัญญัติให้อำนาจศาลในการสืบพยานไว้อย่างมากมาย อาทิเช่น ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 86 ให้ศาลมีอำนาจที่จะวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานได้รับฟังได้หรือไม่ ศาลมีอำนาจที่จะล้างข้อสงสัยพยานที่ศาลเห็นว่าพุ่มเพอຍเกินสมควรหรือเป็นการประวิงคดีหรือไม่เกี่ยวกับประเด็นในคดี ศาลจะเรียกพยานหลักฐานมาสืบเพิ่มเติมและนำพยานที่สืบแล้วมาสืบใหม่ก็ได้ มาตรา 116 ให้ศาลถามพยานได้เองและถามก่อนคู่ความผู้นำพยานหลักฐานเข้ามาในคดี หรือมาตรา 119 ที่ให้ศาลมีอำนาจในการที่จะถามพยานในเวลาใดและด้วยคำถามใด ๆ ก็ได้ หรือประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 228 ให้อำนาจศาลในการที่จะเรียกพยานมาสืบเพิ่มเติมได้ มาตรา 229 ให้อำนาจศาลเป็นผู้สืบพยาน ดูผิวเผินแล้วอาจเห็นได้ว่าศาลไทยมีอำนาจที่กว้างขวางมากในการสืบพยานและถามคำถามจนเหมือนกับว่าศาลไทยมีบทบาทในการค้นหาความจริงอย่างระบบไต่สวนเลยทีเดียว

แต่อย่างไรก็ตาม หากดูถึงประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการตาม ข้อ 9 ของไทย ซึ่งได้วางหลักการประพฤติปฏิบัติตัวของผู้พิพากษา ความว่า “ผู้พิพากษาพึงระลึกว่าการนำพยานหลักฐานเข้าสืบและการซักถามพยานควรเป็นหน้าที่ของคู่ความและทนายความแต่ละฝ่ายที่จะกระทำ ผู้พิพากษาพึงเรียกพยานหลักฐานหรือซักถามพยานด้วยตนเองก็ต่อเมื่อจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม หรือมีกฎหมายบัญญัติไว้ให้ศาลเป็นผู้กระทำเอง” แม้การพิจารณาคดีของศาลไทยจะมีได้ยึดถือตามหลักกฎหมายระบบกล่าวหาทุกประการ และมีบทบัญญัติของกฎหมายให้อำนาจศาลมากมายคล้ายกับระบบไต่สวน แต่โดยภาพรวมในทางปฏิบัติแล้วศาลไทยยังไม่มียุทธศาสตร์ตามที่ถูกกฎหมายให้ไว้มากนัก ซึ่งผู้พิพากษาต้องวางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าไป

³⁵ ประมวล สุวรรณศร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน, หน้า 6.

³⁶ ไสภณ รัตนกร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 6.

สอดคล้องทฤษฎีโดยไม่จำเป็น ทั้งนี้ผู้พิพากษาต้องปฏิบัติตามและเคารพในประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการดังกล่าวข้างต้นอย่างเคร่งครัด ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่า ระบบกฎหมายลักษณะพยานของไทยได้นำระบบกล่าวหาและระบบไต่สวนมาใช้อย่างผสมผสานกัน อาจเรียกได้ว่าประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายลักษณะพยานเป็นระบบผสม (Mixed System)³⁷ แต่ในทางปฏิบัตินั้นยังคงโน้มเอียงไปในทางระบบกล่าวหาอยู่มากตามเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ซึ่งก็ยังคงเป็นปัญหาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคดีสิ่งแวดล้อมซึ่งถือว่าเป็นคดีที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากคดีโดยทั่วไปนั้น ถ้ายังคงใช้ระบบกฎหมายลักษณะพยานที่มีความโน้มเอียงไปทางระบบกล่าวหาอยู่อย่างนี้แล้ว บุคคลผู้ที่ได้รับความเสียหายอันเนื่องจากการกระทำความผิดต่อกฎหมายสิ่งแวดล้อมก็จะยังคงไม่ได้รับความเป็นธรรมจากสังคมตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นต่อไป อันจะได้กล่าวถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อไปในเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

2.3 ประเภทของพยานหลักฐาน

การแบ่งประเภทพยานหลักฐานอาจแบ่งได้หลายประเภท ซึ่งจำต้องขึ้นอยู่กับว่าต้องการแบ่งตามวัตถุประสงค์ของผู้แบ่งหรือตามกฎหมายเกณฑ์ที่จะใช้แบ่ง³⁸ ในที่นี้ผู้เขียนจะแบ่งตามรูปลักษณะและตามเนื้อหาสาระ

การแบ่งประเภทของพยานหลักฐานตามรูปลักษณะ อาจแบ่งได้คือ พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ และพยานผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น หรือหากแบ่งตามเนื้อหาสาระ อาจแบ่งได้คือ พยานชั้นที่หนึ่งและพยานชั้นที่สอง พยานโดยตรงกับพยานแวดล้อม ประจักษ์พยานและพยานบอกเล่า พยานในคดีแพ่งและพยานในคดีอาญา³⁹ เป็นต้น ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดต่อไป⁴⁰

2.3.1 พยานบุคคล พยานเอกสาร พยานวัตถุ และพยานผู้เชี่ยวชาญ

พยานบุคคล คือ บุคคลที่เข้ามาเบิกความต่อศาลและเบิกความถึงข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับคดีต่อศาล เป็นข้อเท็จจริงที่ตนได้ประสบพบเห็นมาและนำมาเล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ศาลรับฟัง พยานบุคคลนี้มีความหมายถึง คำเบิกความของพยาน (Testimony)

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³⁸ เข็มชัย ชุตินวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 7.

³⁹ โสภณ รัตนากร, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 21.

⁴⁰ เข็มชัย ชุตินวงศ์, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน, หน้า 8-11.

ซึ่งมิใช่ตัวพยานเอง (Witness) ที่จะเป็พยานบุคคล ถือว่าเป็นพยานที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในคดีอาญาและในคดีแพ่งด้วย

พยานเอกสาร คือ ข้อความใด ๆ ที่ปรากฏในเอกสารซึ่งมีการอ้างความหมายในเอกสารตามข้อความนั้น ๆ เป็นพยาน ซึ่งพยานเอกสารนี้ในคดีแพ่งนั้นนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะส่วนใหญ่การฟ้องร้องกันนในคดีแพ่งจะเกิดจากข้อพิพาทในเรื่องที่เกี่ยวกับการทำความตกลงกันไว้ในสัญญาซึ่งมีหลักฐานการทำสัญญาเป็นหนังสือ

พยานวัตถุ คือ พยานที่เป็นวัตถุสิ่งของที่มีการอ้างเพื่อให้ศาลตรวจดู เช่น ตัวอย่างน้ำเสียที่ได้มาจากท่อปล่อยน้ำเสียของโรงงานที่ถูกฟ้องว่าก่อให้เกิดมลพิษ เป็นต้น และในที่นี้พยานวัตถุนี้หมายความว่ารวมถึงการอ้างสถานที่ เช่น โรงงานที่เป็นต้นเหตุก่อให้เกิดมลพิษด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าพยานวัตถุที่เป็นสังหาริมทรัพย์นั้นอาจนำมาให้ศาลตรวจดูได้ และถ้าเป็นพยานวัตถุที่เป็นอสังหาริมทรัพย์อาจร้องขอต่อศาลเพื่อให้ศาลเดินเผชิญสืบได้

พยานผู้เชี่ยวชาญ คือ บุคคลซึ่งเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในเชิงวิชาการ รู้เทคนิคต่าง ๆ โดยเฉพาะ หรืออาจเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในกิจการใด ๆ กิจการหนึ่ง และได้เข้ามาเบิกความโดยการให้ความเห็นต่อศาล เช่น นักวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม แพทย์เฉพาะทาง เป็นต้น

2.3.2 พยานชั้นที่หนึ่งและพยานชั้นที่สอง

การแบ่งประเภทของพยานหลักฐานตามลักษณะนี้เป็นการเปรียบเทียบพยานหลักฐานจำนวนหลาย ๆ ชั้นที่มุ่งจะพิสูจน์ข้อเท็จจริงในเรื่องเดียวกัน ซึ่งมีที่มาจากหลักกฎหมายลักษณะพยานของอังกฤษ ที่เรียกว่า "The Best Evidence Rule" ซึ่งมีหลักว่า คู่ความต้องนำเอาพยานหลักฐานที่ดีที่สุดมาสืบพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามที่ตนกล่าวอ้าง เช่น การนำต้นฉบับเอกสารมาพิสูจน์ ส่วนพยานที่มีความสำคัญลำดับรองลงมา เช่น สำเนาเอกสารก็จะต้องหมายถึงพยานชั้นที่สองไปโดยปริยาย ซึ่งน้ำหนักของพยานชั้นที่หนึ่งนั้นจะมีความน่าเชื่อถือและมีน้ำหนักมากกว่าพยานชั้นที่สอง ทั้งนี้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 93, มาตรา 94 และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 238

2.3.3 พยานโดยตรงกับพยานแวดล้อม

พยานโดยตรง (Direct Evidence) คือ พยานหลักฐานที่นำมาพิสูจน์ข้อเท็จจริงโดยมีความมุ่งหมายที่จะพิสูจน์ประเด็นพิพาทในคดีโดยตรง เช่น พยานบุคคลซึ่งเป็นพนักงานของโรงงานที่ปล่อยมลพิษจากโรงงานดังกล่าว และพนักงานคนดังกล่าวเป็นผู้เห็นการกระทำนี้โดย

ตนเอง เป็นต้น ซึ่งถ้าหากศาลเชื่อและเห็นพ้องด้วยกับข้อเท็จจริงที่ได้จากพยานโดยตรงนี้ ศาลก็ไม่ต้องพิจารณาหาเหตุผลข้อสันนิษฐานใด ๆ ประกอบการวินิจฉัยอีก ซึ่งศาลสามารถที่จะทำการสรุปข้อเท็จจริงที่พิพาทกันในคดีนั้นได้เลย

พยานแวดล้อม (Circumstantial Evidence) หรืออาจเรียกว่า พยานประพฤติ เหตุแวดล้อมกรณี พยานแวดล้อมกรณี หรือพยานพฤติเหตุ คือ พยานที่นำมาพิสูจน์ข้อเท็จจริง แต่ไม่ได้เป็นประเด็นพิพาทโดยตรงหากแต่เป็นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงอื่นที่อาจจะทำให้ศาลอนุมานหรือคาดคะเนได้ว่าข้อเท็จจริงอันเป็นประเด็นพิพาทที่คู่ความประสงค์จะพิสูจน์นั้นน่าที่จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นอย่างไร

2.3.4 ประจักษ์พยานและพยานบอกเล่า

ประจักษ์พยาน (Eye Witness) คือ พยานบุคคลที่เบิกความต่อศาล ตามที่ตนได้รับรู้ รับทราบข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นโดยการประสบพบเห็นและรับรู้ข้อเท็จจริงนั้นมาด้วยการสัมผัสโดยตรง ซึ่งมีใช้รับรู้ รับทราบโดยมาจากการบอกเล่าของบุคคลอื่น ๆ กล่าวคือ ประจักษ์พยานเป็นผู้รู้ ผู้เห็นเหตุการณ์หรือข้อเท็จจริงมาด้วยตนเองโดยตรงนั่นเอง

พยานบอกเล่า (Hearsay) คือ พยานบุคคลที่นำข้อเท็จจริงมาเบิกความต่อศาล แต่เป็นข้อเท็จจริงที่ตนมิได้ประสบพบเห็นและเป็นผู้รับรู้ รับทราบเหตุการณ์นั้นมาด้วยตนเอง แต่รับทราบมาจากการบอกเล่าของบุคคลอื่น หรือจากบันทึกของบุคคลอื่น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วนั้นพยานบอกเล่าไม่อาจรับฟังได้เลย

พยานบอกเล่าของไทยในปัจจุบันนั้น หมายรวมถึงบันทึกถ้อยคำของบุคคลซึ่งไม่ได้มาเบิกความต่อศาลด้วยตนเอง ถ้ามีการเสนอบันทึกนั้นต่อศาลหรือพิสูจน์ว่ามีข้อเท็จจริงเกิดขึ้นตามที่ได้บันทึกไว้ ซึ่งกล่าวได้ว่าบันทึกนั้นเป็นพยานบอกเล่าด้วย นอกจากนี้กริยาท่าทางก็อาจเป็นพยานบอกเล่าได้ด้วยเหมือนกัน

2.3.5 พยานในคดีแพ่งและพยานในคดีอาญา

การแบ่งประเภทของพยานหลักฐานในลักษณะนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อจะชี้ถึงข้อแตกต่างของหลักเกณฑ์เกี่ยวกับพยานหลักฐานในคดีแพ่งและคดีอาญา ซึ่งมีข้อแตกต่างที่ชัดเจนดังนี้

1) การอ้างจำเลยเป็นพยานโจทก์

ในคดีแพ่ง โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยานโจทก์ได้ ถ้าจำเลยเป็นผู้รู้เห็นข้อเท็จจริงที่โจทก์นำสืบ

ส่วนในคดีอาญา โจทก์อ้างจำเลยเป็นพยานไม่ได้ เพราะต้องห้ามตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา⁴¹

2) การอ้างเอกสารเป็นพยาน

ในคดีแพ่ง คู่ความที่อ้างเอกสารเป็นพยานจะต้องสำเนาให้แก่อีกฝ่ายหนึ่งก่อนวันสืบพยานไม่น้อยกว่า 3 วัน⁴²

ส่วนในคดีอาญา ถ้ามีเอกสารเป็นพยานหลักฐาน ก็เพียงแต่ให้ฝ่ายที่อ้างอ่านหรือส่งให้อีกฝ่ายตรวจดู โดยไม่ต้องส่งสำเนา เว้นแต่คู่ความอีกฝ่ายจะต้องการสำเนาซึ่งศาลมีอำนาจให้ฝ่ายที่อ้างทำสำเนาให้อีกฝ่ายหนึ่งได้ตามที่ศาลเห็นสมควร⁴³

3) พยานหลักฐานเกี่ยวกับความประพฤติของคู่ความ

ในคดีแพ่ง รับฟังไม่ได้ เว้นแต่จะเกี่ยวข้องกับประเด็นแห่งคดีโดยตรง ทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นพยานที่ไม่เกี่ยวกับประเด็นและไม่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงในคดี

ส่วนในคดีอาญา โดยหลักแล้วเหมือนกับคดีแพ่ง แต่มีข้อยกเว้นให้จำเลยสืบพยานถึงความประพฤติที่ดีของตนได้ ทั้งนี้เพราะกฎหมายให้ศาลมีดุลพินิจที่จะรอกการลงโทษ หรือรอกการกำหนดโทษจำเลย⁴⁴ และให้ศาลมีดุลพินิจที่จะบรรเทาโทษจำเลยได้⁴⁵ ฉะนั้นการสืบถึงความประพฤติที่ดีของจำเลยจึงเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับคดีเพื่อประกอบการใช้ดุลพินิจของศาล

4) หน้าที่นำสืบก่อน

ในคดีแพ่ง ศาลจะเป็นผู้กำหนดหน้าที่นำสืบก่อนให้แก่ฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายใดก็ได้ ซึ่งโดยปกติศาลจะให้ฝ่ายที่มีภาระการพิสูจน์ในประเด็นสำคัญหรือมีภาระการพิสูจน์มากกว่านำสืบก่อน นอกจากนี้ คู่ความยังอาจตกลงกันให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนำสืบก่อนก็ได้⁴⁶

ส่วนในคดีอาญา โจทก์จะต้องมีหน้าที่นำสืบก่อนเสมอ⁴⁷

⁴¹ ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 232.

⁴² ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 90.

⁴³ ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 240.

⁴⁴ ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 56.

⁴⁵ ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 78.

⁴⁶ ดู ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183.

5) การชั่งน้ำหนักคำพยาน

ในคดีแพ่ง ศาลมีอำนาจเต็มที่ในอันที่จะวินิจฉัยว่าพยานหลักฐานที่คู่ความนำมาสืบนั้นจะเกี่ยวกับประเด็นและเป็นอันเพียงพอให้เชื่อฟังเป็นยุติได้หรือไม่⁴⁷ ดังนั้น ถ้าพยานหลักฐานของคู่ความฝ่ายใดมีน้ำหนักมากกว่า แม้จะยังไม่แน่นอนพอจะเชื่อได้ว่าข้ออ้างของคู่ความฝ่ายนั้นเป็นความจริง ศาลก็อาจพิพากษาให้คู่ความฝ่ายนั้นชนะคดีได้

ส่วนในคดีอาญา ศาลจะพิพากษาลงโทษจำเลยได้ก็ต่อเมื่อแน่ใจว่ามี การกระทำความผิดจริง และจำเลยเป็นผู้กระทำความผิดนั้น ถ้ามีความสงสัยตามสมควรว่า จำเลยกระทำความผิดหรือไม่ ให้ยกประโยชน์แห่งความสงสัยนั้นให้แก่จำเลย⁴⁹

2.4 ขั้นตอนการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลยุติธรรมกับกระบวนการ พยานหลักฐานและกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

ในปัจจุบันคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลยุติธรรมของไทยนั้น ใช้กระบวนการ พยานหลักฐานซึ่งหลักกฎหมายมีสาระสำคัญ และมีเนื้อหาเป็นอย่างเดียวกันกับคดีแพ่งโดยทั่วไป ดังนั้น การที่จะศึกษากระบวนการพยานหลักฐานคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลยุติธรรมของไทย นั้น จำต้องอาศัยหลักกฎหมายอย่างเดียวกันกับกระบวนการพยานหลักฐานในคดีแพ่งโดยทั่วไป ซึ่งกระบวนการพยานหลักฐานเป็นเรื่องที่ต้องมีความเชื่อมโยง และสอดคล้องกันกับกฎหมาย วิธีพิจารณาความ จึงอาจเรียกได้ว่าไม่อาจที่จะแยกหลักกฎหมายทั้งสองออกจากกันได้ กล่าวคือ ต้องดำเนินกระบวนการไปด้วยกันตลอด และการที่จะเข้าใจถึงกระบวนการพยานหลักฐานได้นั้น ต้องเข้าใจขั้นตอนของการพิจารณาคดีและกฎหมายวิธีพิจารณาความด้วย อาจกล่าวโดยสังเขป ถึง ขั้นตอนของการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลยุติธรรม เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงขอบเขตและ การแบ่งแยกกระบวนการพยานหลักฐานกับหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความของคดีสิ่งแวดล้อม ทางแพ่งได้ดังนี้

ขั้นตอนการพิจารณาคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งในศาลยุติธรรม เริ่มด้วยการที่โจทก์นำ คดีมาฟ้องต่อศาล ซึ่งโจทก์ถือได้ว่าเป็นผู้ได้รับความเสียหายและเป็นผู้กล่าวหาจำเลย ทั้งนี้โจทก์ เกิดสิทธิในการฟ้องคดีต่อศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 55 ความว่า "เมื่อมีข้อโต้แย้งเกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ของบุคคลใดตามกฎหมายแพ่งหรือ

⁴⁷ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 174.

⁴⁸ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 104.

⁴⁹ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 227.

บุคคลใดจะต้องใช้สิทธิทางศาล บุคคลนั้นชอบที่จะเสนอคดีของตนต่อศาลส่วนแพ่งที่มีเขตอำนาจได้....” แต่การที่โจทก์จะฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนี้ โจทก์ต้องแน่ใจเสียก่อนว่าข้อเท็จจริงที่จะบรรยายในคำฟ้องนั้น โจทก์มีพยานหลักฐานที่จะนำมาประกอบกับสำนวนคดี เพื่อที่จะทำให้ศาลเชื่อและเห็นด้วยตามที่ตนอ้างได้หรือไม่ และหากข้อเท็จจริงสามารถรับฟังได้อันมีกฎหมายสารบัญญัติรองรับสิทธิของโจทก์ไว้ ซึ่งทำให้ศาลอาจเชื่อได้ตามคำฟ้องของโจทก์แล้วนั้น โจทก์จะเรียกร้องค่าเสียหายหรือประโยชน์อื่นใดจากจำเลยได้หรือไม่ เพียงใด

เมื่อโจทก์มีความแน่ใจในข้อเท็จจริงและข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องแล้ว ก็เป็นเรื่องของการเตรียมคำฟ้องเพื่อเสนอคดีต่อศาล ซึ่งในการเขียนคำฟ้องก็ต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนด ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 172 ซึ่งกำหนดให้โจทก์เสนอข้อหาของตนโดยทำคำฟ้องเป็นหนังสือยื่นต่อศาลชั้นต้น และคำฟ้องต้องแสดงโดยแจ้งชัดใน 3 ประการ คือ สภาพแห่งข้อหาของโจทก์ คำขอบังคับ และข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหาเช่นว่านั้น ซึ่งการฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งต่อศาลนี้ โจทก์จะต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล ยกเว้นกรณีที่ศาลอนุญาตให้โจทก์ฟ้องคดีอย่างคนอนาถาได้

เมื่อศาลได้รับคำฟ้องแล้ว ศาลก็จะตรวจคำฟ้องและหากเห็นว่าถูกต้องก็จะสั่งรับไว้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 172 วรรคสาม และศาลก็จะออกหมายส่งสำเนาคำฟ้องให้แก่จำเลยเพื่อแก้คดี และภายในกำหนด 7 วัน นับแต่วันยื่นคำฟ้อง โจทก์ต้องร้องขอต่อพนักงานเจ้าหน้าที่เพื่อให้ส่งหมายนั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 173

ต่อจากนั้นเมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ส่งหมายเรียกและคำฟ้องให้แก่จำเลยแล้ว จำเลยก็ต้องทำคำให้การเป็นหนังสือยื่นต่อศาลภายใน 15 วัน และจำเลยต้องแสดงโดยชัดแจ้งในคำให้การว่า จำเลยยอมรับหรือปฏิเสธข้ออ้างของโจทก์ทั้งสิ้นหรือแต่บางส่วน รวมทั้งเหตุแห่งการนั้นด้วย ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 177

เมื่อจำเลยยื่นคำให้การเข้ามาในคดีแล้ว ศาลก็จะทำการชี้สองสถาน เพื่อกำหนดประเด็นข้อพิพาทและกำหนดหน้าที่นำสืบในคดีนั้นว่ามีอย่างไร โดยการนี้ศาลจะแจ้งกำหนดวันชี้สองสถานให้คู่ความทราบล่วงหน้าไม่น้อยกว่า 15 วัน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 182 ซึ่งในวันชี้สองสถานนั้น คู่ความต้องมาศาลและศาลจะทำการตรวจคำคู่ความและคำแถลงของคู่ความ แล้วนำข้ออ้าง ข้อเถียงที่ปรากฏในคำคู่ความและคำแถลงของคู่ความเทียบกันดู และสอบถามคู่ความทุกฝ่ายถึงข้ออ้าง ข้อเถียง และพยานหลักฐานที่จะยื่นต่อศาลว่าฝ่ายใดยอมรับหรือโต้แย้ง ข้ออ้าง ข้อเถียงนั้นอย่างไร ข้อเท็จจริงใดที่คู่ความยอมรับกันก็เป็น

อันยุติไปตามนั้น ส่วนข้อกฎหมายหรือข้อเท็จจริงที่คู่ความฝ่ายหนึ่งยกขึ้นอ้างแต่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งไม่รับ และเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับประเด็นข้อพิพาทตามคำคู่ความ ศาลจะกำหนดไว้เป็นประเด็นข้อพิพาทและกำหนดให้คู่ความฝ่ายใดนำพยานหลักฐานมาสืบในประเด็นข้อใดก่อนหรือหลังก็ได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 183

ต่อมาเป็นการดำเนินการที่ในส่วนของพยานหลักฐานจะเข้ามามีความสำคัญมากขึ้น กล่าวคือ เมื่อศาลกำหนดว่าคู่ความฝ่ายใดมีหน้าที่นำสืบในประเด็นข้อใดก่อนแล้ว คู่ความนั้น ๆ ก็จะต้องนำพยานหลักฐานเข้าสืบต่อศาล ซึ่งโดยทั่วไปในคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนั้น โจทก์ก็จะเป็นผู้นำสืบก่อน ทั้งนี้เป็นไปตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 ที่กำหนดให้คู่ความที่กล่าวอ้างข้อเท็จจริงอย่างใด ๆ เพื่อสนับสนุนคำฟ้องของตน ให้หน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงนั้นตกอยู่แก่คู่ความฝ่ายที่กล่าวอ้าง และแม้จะมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 ได้นำทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict liability) มาใช้ซึ่งทำให้โจทก์ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ถึงการจงใจหรือประมาทเลินเล่อของจำเลยก็ตาม แต่โจทก์ก็ยังคงต้องมีภาระการพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลอยู่ ดังนั้น โจทก์ก็ยังคงมีหน้าที่นำสืบข้อเท็จจริงที่กล่าวอ้างตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 84 กล่าวคือ โจทก์จะต้องนำพยานหลักฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเด็นแห่งคดีมาพิสูจน์ให้ศาลเชื่อว่าข้อเท็จจริงที่ตนกล่าวอ้างว่าการก่อให้เกิดมลพิษและทำให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์นั้น เป็นการกระทำที่มาจากแหล่งกำเนิดมลพิษของจำเลย และศาลจะกำหนดวันสืบพยานเพื่อให้คู่ความนำพยานมาสืบ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 184

ก่อนการสืบพยาน คู่ความฝ่ายใดมีความจำนงที่จะอ้างอิงเอกสารฉบับใด หรือคำเบิกความของพยานคนใด หรือมีความจำนงที่จะให้ศาลตรวจบุคคล วัตถุ สถานที่ หรืออ้างอิงความเห็นของพยานผู้เชี่ยวชาญ เพื่อเป็นพยานหลักฐานสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อเถียงของตน คู่ความฝ่ายนั้นต้องยื่นบัญชีระบุพยานต่อศาลไว้ล่วงหน้าก่อนวันสืบพยาน ซึ่งบัญชีระบุพยานต้องแสดงเอกสารหรือสภาพของเอกสารที่จะอ้าง และรายชื่อ ที่อยู่ของบุคคล วัตถุ หรือสถานที่ที่คู่ความฝ่ายนั้นระบุอ้างเป็นพยาน หรือขอให้ศาลไปตรวจ หรือขอให้ศาลตั้งผู้เชี่ยวชาญ แล้วแต่กรณี พร้อมทั้งสำเนาบัญชีระบุพยานดังกล่าวส่งให้พนักงานศาลเพื่อส่งต่อถึงคู่ความอีกฝ่ายหนึ่งในคดีมารับไป ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งมาตรา 88

ในวันสืบพยาน ศาลจะอ่านคำฟ้อง คำให้การ ให้คู่ความฟังและศาลจะสืบพยานตามประเด็นในข้อพิพาทตามบทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายว่าด้วยพยานหลักฐานตามประมวล

กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 185 ซึ่งการสืบพยานหลักฐานดังกล่าวในวันสืบพยานนี้มีหลักเกณฑ์และวิธีการต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้ กล่าวคือ

- กรณีสืบพยานบุคคล คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานบุคคลเข้าสืบจะต้องนำพยานบุคคลนี้มาศาล ซึ่งหากไม่สามารถนำพยานบุคคลที่อ้างนี้มาสืบต่อศาลได้ หรือพยานบุคคลนี้ไม่ยอมมาก็อาจขอให้ศาลออกหมายเรียกได้ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 106 เว้นแต่พยานบุคคลนั้น ๆ จะมีเอกสิทธิ์ (Privileges) ที่จะไม่มาศาลหรือไม่สามารถจะมาศาลได้เพราะเจ็บป่วย หรือมีข้อแก้ตัวอันจำเป็นอย่างอื่น โดยได้แจ้งเหตุนั้นให้ศาลทราบแล้ว และศาลเห็นว่าข้ออ้างหรือข้อแก้ตัวนั้นรับฟังได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 108

พยานบุคคลนั้น ต้องเบิกความด้วยวาจาต่อศาล และจะไม่สามารถเบิกความโดยการอ่านข้อความที่เขียนมาได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากศาลตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 113 และทั้งนี้ ก่อนที่พยานบุคคลจะทำการเบิกความต่อศาลนั้น จะต้องสาบานตนตามลัทธิศาสนา หรือจารีตประเพณีแห่งชาติของตน หรือกล่าวคำปฏิญาณตนว่าจะให้การตามสัตย์จริงเสียก่อน ยกเว้นแต่บุคคลต่อไปนี้ (1) บุคคลที่มีอายุต่ำกว่าสิบสี่ปีหรือหย่อนความรู้สึกผิดและชอบ (2) พระภิกษุและสามเณรในพุทธศาสนา (3) บุคคลซึ่งคู่ความทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่าไม่ต้องให้สาบาน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 112

การถามพยาน มีหลักเกณฑ์และวิธีการซึ่งได้กำหนดไว้ว่า คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานชอบที่จะตั้งข้อซักถามพยานได้ในทันทีที่พยานได้สาบานตนและแสดงตนแล้ว หรือถ้าศาลเป็นผู้ซักถามพยานก่อน ให้คู่ความผู้อ้างพยานซักถามได้ต่อเมื่อศาลได้ซักถามเสร็จแล้ว และเมื่อคู่ความฝ่ายที่อ้างพยานได้ซักถามพยานเสร็จแล้ว คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งชอบที่จะถามค้านพยานนั้น ๆ ได้ ซึ่งเป็นการถามเพื่อจับผิดหรือทำลายน้ำหนักคำพยาน และเมื่อถามค้านพยานเสร็จแล้ว คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานชอบที่จะถามดิงพยานได้ ซึ่งการถามดิงก็เพื่อให้ได้ความชัดเจนในข้อที่ยังสงสัยหรือเพื่อแก้ไขข้อความที่พยานตอบคำถามค้านไปโดยเข้าใจผิด ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 117

ในกรณีที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานจะซักถามพยานก็ดี หรือถามดิงพยานก็ดี คู่ความฝ่ายนั้นจะใช้คำถามนำไม่ได้ เว้นแต่คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งยินยอมหรือได้รับอนุญาตจากศาล และในการที่คู่ความฝ่ายที่อ้างพยานจะถามดิงพยาน คู่ความฝ่ายนั้นจะใช้คำถามอื่นใดนอกจาก

คำถามที่เกี่ยวกับคำพยานเบิกความตอบคำถามค้านไม่ได้ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 118

- กรณีสืบพยานเอกสาร คู่ความฝ่ายที่อ้างอิงเอกสารเป็นพยานหลักฐานเพื่อสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อเถียงของตน ต้องยื่นสำเนาเอกสารนั้นต่อศาลและส่งให้คู่ความอีกฝ่ายหนึ่งล่วงหน้าก่อนวันสืบพยานไม่น้อยกว่า 7 วัน ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 90 ซึ่งการอ้างอิงเอกสารเป็นพยานนั้น โดยปกติต้องใช้ต้นฉบับเอกสารเท่านั้น ศาลจึงจะยอมรับฟังได้ เว้นแต่สำเนาเอกสารที่คู่ความที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายตกลงกันว่าสำเนาเอกสารนั้นถูกต้องแล้ว หรือสำเนาเอกสารหรือพยานบุคคลเพื่อนำสืบแทนต้นฉบับเอกสารในกรณีที่ต้นฉบับเอกสารหาไม่ได้เพราะสูญหายหรือถูกทำลายโดยเหตุสุดวิสัยหรือไม่สามารถนำต้นฉบับมาได้โดยประการอื่น หรือสำเนาเอกสารที่รับรองความถูกต้องโดยพนักงานเจ้าหน้าที่เพราะต้นฉบับเอกสารอยู่ในความอารักขาหรือควบคุมของทางราชการ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 93

กรณีต้นฉบับเอกสารที่อ้างนั้นอยู่ในความครอบครองของคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง หรืออยู่ในความครอบครองของบุคคลภายนอก หรือในครอบครองของทางราชการ หรือของเจ้าหน้าที่ คู่ความฝ่ายที่อ้างจะยื่นคำขอโดยทำเป็นคำร้องต่อศาล ขอให้ศาลสั่งให้ผู้ครอบครองเอกสารนั้นส่งต้นฉบับเอกสารแทนการที่ตนจะต้องส่งสำเนาเอกสารนั้นก็ได้อีก ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 123

- กรณีสืบพยานวัตถุ ประเภทสังหาริมทรัพย์ที่อาจนำมาศาลได้ คู่ความฝ่ายที่ได้รับอนุญาตให้นำสืบพยานวัตถุเช่นว่านี้ต้องนำทรัพย์สินนั้นมาศาลในวันสืบพยาน หรือวันอื่นใดที่ศาลจะได้กำหนดให้นำมา แต่ถ้าเป็นพยานวัตถุประเภทสังหาริมทรัพย์หรือประเภทที่ไม่สามารถนำมาสืบในศาลได้ ศาลก็จะทำการตรวจ ณ สถานที่ เวลา และภายในเงื่อนไขตามที่ศาลจะเห็นสมควร แล้วแต่สภาพแห่งการตรวจนั้น ๆ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 128

- กรณีสืบพยานผู้เชี่ยวชาญ โดยส่วนใหญ่แล้วในคดีสิ่งแวดล้อมนั้น จะต้องอาศัยพยานผู้เชี่ยวชาญในการพิสูจน์พยานหลักฐานต่าง ๆ โดยเฉพาะพยานหลักฐานที่ต้องพิสูจน์ด้วยการใช้วิทยาการเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาช่วย ซึ่งศาลจะไม่ค่อยมีความรู้ หรือความชำนาญในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้เลย เมื่อศาลเห็นว่าจำเป็นที่จะต้องตั้งผู้เชี่ยวชาญขึ้น ศาลก็มีอำนาจออกคำสั่งแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญได้ โดยที่ศาลเห็นสมควรหรือโดยที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งร้องขอ ซึ่งการแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญเช่นว่านั้นอยู่ในดุลพินิจของศาล และศาลอาจเรียกคู่ความมาให้ตกลงกัน

กำหนดตัวผู้เชี่ยวชาญที่จะแต่งตั้งนั้นได้ ซึ่งศาลไม่ว่าจะบังคับบุคคลใดให้เป็นผู้เชี่ยวชาญได้นอกจากบุคคลนั้นจะยินยอมลงชื่อเป็นผู้เชี่ยวชาญไว้ในทะเบียนผู้เชี่ยวชาญของศาลแล้ว และในการนี้ผู้เชี่ยวชาญที่ศาลแต่งตั้งอาจถูกคัดค้านได้ และพยานผู้เชี่ยวชาญจะต้องสาบานหรือปฏิญาณตนก่อนแสดงความคิดเห็นของตนด้วย ทั้งนี้ พยานผู้เชี่ยวชาญจะมีสิทธิได้รับค่าธรรมเนียมและรับค่าใช้จ่ายที่ได้ออกไปตามที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวงว่าด้วยการนั้น ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 129

พยานผู้เชี่ยวชาญที่ศาลแต่งตั้งอาจแสดงความคิดเห็นด้วยวาจาหรือเป็นหนังสือก็ได้ แล้วแต่ศาลจะต้องการ และหากศาลยังไม่เป็นที่พอใจในความเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่ทำเป็นหนังสือนั้น หรือเมื่อคู่ความฝ่ายใดเรียกร้องโดยทำเป็นคำร้อง ศาลก็จะเรียกให้ผู้เชี่ยวชาญทำความเห็นเพิ่มเติมเป็นหนังสือหรือเรียกให้มาศาลเพื่ออธิบายด้วยวาจา หรือศาลจะแต่งตั้งผู้เชี่ยวชาญคนอื่นอีกก็ได้ ทั้งนี้ถ้าผู้เชี่ยวชาญที่ศาลแต่งตั้งหากจะต้องมาแสดงความคิดเห็นด้วยวาจาหรือต้องมาศาลเพื่ออธิบายด้วยวาจา ก็จะนำหลักเกณฑ์และวิธีการที่บัญญัติไว้ในกฎหมายว่าด้วยพยานบุคคลมาใช้บังคับโดยอนุโลม ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 130

เมื่อคู่ความแต่ละฝ่ายได้สืบพยานกันจนหมดแล้ว ก็จะเป็นขั้นตอนในการที่ศาลจะต้องทำการตัดสินคดี โดยทั้งนี้ศาลจะสั่งว่าเสร็จการพิจารณาคดีแล้วและคู่ความทั้งสองฝ่ายนั้นก็ไม่ว่าจะทำการสืบพยานกันต่อไปอีกได้ และศาลก็จะทำการนัดคู่ความให้มาฟังคำพิพากษา ซึ่งการตัดสินคดีของศาลนั้นศาลต้องวินิจฉัยพยานหลักฐานทั้งปวง ที่นำมาสืบกันว่าข้อเท็จจริงที่ได้รับฟังมานั้นจะเป็นไปตามที่คู่ความฝ่ายใดอ้างขึ้นมามากกว่ากัน และหากศาลมีความเห็นพ้องหรือเชื่อคู่ความฝ่ายใดเพราะเห็นว่ามีเหตุผลให้ควรเชื่อมากกว่าคู่ความอีกฝ่ายหนึ่ง ศาลก็จะพิพากษาให้คู่ความฝ่ายนั้นชนะคดี และเมื่อศาลชั้นต้นได้ทำการตัดสินชี้ขาดคดีแล้วก็จะอ่านคำพิพากษาให้คู่ความฟัง ซึ่งหากคู่ความที่แพ้คดีต้องการที่จะอุทธรณ์ฎีกาต่อไป ก็จะต้องปฏิบัติตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความ แต่ทั้งนี้การวินิจฉัยปัญหาที่เกี่ยวกับพยานหลักฐานนั้น ศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาจะต้องยึดถือตามหลักกฎหมายลักษณะพยานเหมือนกับศาลชั้นต้น

2.5 ปัญหาเกี่ยวกับพยานหลักฐานทางแพ่งในคดีสิ่งแวดล้อม

ปัญหาเกี่ยวกับพยานหลักฐานทางแพ่งในคดีสิ่งแวดล้อมของไทยนั้น อาจพอกล่าวได้ว่าเป็นปัญหาที่จะต้องวิเคราะห์ถึงกระบวนการพยานหลักฐานทางแพ่งทั้งหมด อันได้แก่ หลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและหลักกฎหมายแพ่งและพาณิชย์อันเป็นหลักกฎหมายที่คดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งของไทยยังคงใช้กระบวนการพยานหลักฐานตามนี้

โดยที่คดีสิ่งแวดล้อมถือได้ว่าเป็นคดีที่มีความละเอียดซับซ้อน มูลเหตุแห่งการฟ้องคดีนั้นบางคดีก็ต้องอาศัยเวลาอันยาวนานกว่าที่ผลของความเสียหายจะเกิดขึ้น หรือเมื่อมีความเสียหายเกิดขึ้นแล้ว ผู้ที่ได้รับความเสียหายก็ยากที่จะแก้ไขผลของความเสียหายนั้น ๆ ได้ และหากผู้กระทำการฝ่าฝืนกฎหมายไม่ยอมรับถึงการกระทำของตนหรือไม่ยอมรับชดใช้ความเสียหายแล้วก็ต้องมีการนำคดีขึ้นสู่ศาลเพื่อทำการฟ้องร้องเรียกให้ผู้ที่กระทำให้เกิดความเสียหายดังกล่าวชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นสำหรับตน

เมื่อบุคคลผู้ได้รับความเสียหายต้องการที่จะฟ้องร้องคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนี้ ต่อศาล อุปสรรคประการแรกของการฟ้องคดีก็คือการที่จะรวบรวมพยานหลักฐานต่าง ๆ เพื่อที่จะได้นำมาสนับสนุนคำฟ้องของผู้ที่ได้รับความเสียหายให้มีน้ำหนักแห่งสำนวนคดีมากขึ้น ซึ่งเป็นการยากอย่างมากที่จะทำการแสวงหาพยานหลักฐานต่าง ๆ ได้ เพราะเนื่องจากคดีสิ่งแวดล้อมคนที่ก่อให้เกิดมลพิษมักจะเป็นคนที่มีฐานะทางสังคม ทางเศรษฐกิจดี เป็นเจ้าของโรงงานใหญ่ ๆ มีมูลค่าหลายร้อยล้าน บางครั้งก็เป็นนักการเมืองบ้าง⁵⁰ และหากเป็นกรณีที่เกิดจากการกระทำ ความผิดโดยมาจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือเกษตรกรรม ซึ่งโดยทั่วไปนั้นโรงงานเหล่านี้จะเป็นสถานที่ซึ่งไม่เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าไปภายในได้ง่าย ดังนั้นจึงเป็นการยากที่ผู้ได้รับความเสียหายนั้น ๆ จะได้มาซึ่งพยานหลักฐานต่าง ๆ ในส่วนที่ต้องรวบรวมจากแหล่งกำเนิดมลพิษ

นอกจากนี้ คำฟ้องของโจทก์ก็ต้องอยู่ภายใต้บังคับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความด้วย ซึ่ง มาตรา 172 ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ได้วางหลักให้โจทก์จะต้องแสดงโดยแจ้งชัดซึ่งสภาพแห่งข้อหาของโจทก์และคำขอบังคับ ทั้งข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักแห่งข้อหา นั้น มิฉะนั้นคำฟ้องนั้นอาจถือว่าไม่สมบูรณ์ เช่นในกรณีตามคำพิพากษาฎีกาที่ 1733/2543 โจทก์ได้ฟ้องจำเลยเพื่อขอให้ศาลสั่งระงับการก่อสร้างและให้เพิกถอนมติคณะรัฐมนตรีที่อนุมัติโครงการพัฒนาท่าอากาศยาน โดยอ้างว่าคณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติโครงการพัฒนาท่าอากาศยานโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย การก่อสร้างขยายท่าอากาศยานทำให้เกิด

⁵⁰ สัมภาษณ์ ธีระศักดิ์ ชีขุนทด, นายสมาคมนักกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม, 4 พฤศจิกายน 2548.

ฝุ่นละออง ประชาชนและโจทก์สุดฝุ่นละอองทำให้เป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจอย่างต่อเนื่อง และเรื้อรัง และมีผลต่อการระบายน้ำในหมู่บ้านทำให้เกิดความเสียหายแก่สุขภาพอนามัยและทรัพย์สินของโจทก์ ซึ่งกรณีนี้ศาลฎีกาได้วินิจฉัยคดีไว้ว่า กรณีตามคำฟ้องของโจทก์เป็นเรื่องแหล่งกำเนิดมลพิษที่ก่อให้เกิดหรือแพร่กระจายของมลพิษ ซึ่งหากเป็นเหตุให้โจทก์ได้รับอันตรายแก่ร่างกาย สุขภาพ อนามัย และเป็นเหตุให้ทรัพย์สินของโจทก์เสียหายด้วยประการใด ๆ โจทก์ก็ชอบที่จะฟ้องร้องเจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิดมลพิษนั้นให้รับผิดชอบใช้ค่าสินไหมทดแทนหรือค่าเสียหายเพื่อการนั้น ตาม พ.ร.บ.ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 ได้ หรืออาจเรียกค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐในกรณีที่ได้รับ ความเสียหายอันมีสาเหตุมาจากกิจการหรือโครงการที่ริเริ่ม สนับสนุนหรือดำเนินการโดยส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ตามมาตรา 6 (2) หรือหากเป็นกรณีที่จำเลยจงใจหรือประมาทเลินเล่อ ทำต่อโจทก์โดยผิดกฎหมายให้โจทก์เสียหายแก่ร่างกายก็ดี อนามัยก็ดี เสรีภาพก็ดี ทรัพย์สินหรือสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดก็ดี อันเป็นการละเมิดต่อโจทก์ โจทก์ก็ชอบที่จะฟ้องร้องผู้ทำละเมิดหรือนายจ้างของผู้ทำละเมิดเรียกค่าสินไหมทดแทนได้ หรือหากผู้ทำละเมิดได้ทำละเมิดต่อเนื่องกันไม่ยอมหยุด โจทก์ก็ชอบที่จะฟ้องร้องขอให้ศาลสั่งให้ผู้ทำละเมิดหยุดทำละเมิดเสียก็ได้ ทั้งนี้ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 420 และการที่โจทก์มิได้บรรยายฟ้องว่าหากจำเลยจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม แล้วจะมีผลถึงขนาดที่คณะรัฐมนตรีจะไม่อนุมัติการก่อสร้างโครงการพัฒนาท่าอากาศยานจึงยังไม่อาจถือได้ว่ามติคณะรัฐมนตรีไม่ชอบ และการที่โจทก์ได้รับความเสียหายจากการก่อสร้างอันเนื่องมาจากความบกพร่องของผู้ก่อสร้างที่ไม่ป้องกันมลพิษซึ่งความเสียหายดังกล่าวมิใช่ผลโดยตรงมาจากมติของคณะรัฐมนตรีแต่อย่างใด ศาลจึงไม่อาจที่จะสั่งให้เพิกถอนมติคณะรัฐมนตรีดังกล่าวได้ เห็นได้ว่าคำฟ้องของโจทก์ในคดีนี้ศาลไม่อาจจะพิพากษาให้ได้เพราะคำฟ้องไม่ได้แสดงโดยชัดแจ้งซึ่งสภาพแห่งข้อหาและค่าขอบังคับ ทั้งข้ออ้างที่อาศัยเป็นหลักในข้อหา เห็นได้ว่าความผิดพลาดของโจทก์ในส่วนของ การเตรียมคดีเนื่องจากขาดความรู้ความเข้าใจในกฎหมายสิ่งแวดล้อมจึงส่งผลให้ทำการตั้งฟ้องผิดพลาดและเป็นผลเสียต่อโจทก์เองโดยมิได้รับชดใช้ค่าเสียหายที่เกิดขึ้นแต่อย่างใด ดังนั้นโจทก์ในคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนี้จึงต้องบรรยายในคำฟ้องว่าโจทก์มีอำนาจหรือมีสิทธิตามกฎหมายอย่างไร และจำเลยกระทำละเมิดต่อโจทก์อย่างไร เมื่อใด บางกรณีโจทก์ต้องระบุวันที่จำเลยกระทำละเมิดด้วยซึ่งก็เป็นการยากที่จะระบุเพราะคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนี้ การกระทำความผิดจะเป็นการกระทำที่ต่อเนื่องใช้ระยะเวลายาวนานกว่าจะเกิดผลแห่งความเสียหายขึ้น

ประการต่อมา การยื่นคำฟ้องในคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งผู้เสียหายที่จะเข้ามาเป็นโจทก์มีจำนวนไม่น้อยที่เป็นชาวบ้านมีฐานะยากจน ไม่มีเงินที่จะมาจ้างทนายความให้ต่อสู้คดี

ความแทนตน ฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม ก็แตกต่างกันมากเมื่อเทียบกับผู้ก่อให้เกิดมลพิษที่เป็นเจ้าของอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ หรือเป็นนักการเมืองก็มี⁵¹ จึงเห็นได้ว่าผู้ที่ได้รับความเสียหายซึ่งเป็นชาวบ้านมักจะมีฐานะที่ด้อยกว่าผู้ที่กระทำความผิดในคดีสิ่งแวดล้อม ประกอบกับการยื่นคำฟ้องจะต้องมีค่าใช้จ่ายในทางศาล ไม่ว่าจะเป็นค่าธรรมเนียมศาลในการฟ้องคดี ค่าทนายความที่สูงหรือแม้กระทั่งในระหว่างพิจารณาคดี เมื่อโจทก์ยื่นคำร้องหรืออ้างเอกสารต่าง ๆ ก็จะต้องเสียค่าคำร้อง ค่าอ้างเอกสาร นอกจากนี้โจทก์ก็ต้องเสียค่าธรรมเนียมอื่น ๆ อีก เช่น ค่าสงหมายเรียก ค่าป่วยการและค่าพาหนะของพยาน ค่าทำแผนที่พิพาท ค่าตรวจเอกสารโดยผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น ซึ่งค่าธรรมเนียมทั้งหลายเหล่านี้ โจทก์ต้องชำระไม่ว่าจะโดยการนำเงินสดหรือนำเช็คที่ธนาคารรับรองมาชำระหรือวางต่อศาล

หากเป็นกรณีที่โจทก์เป็นคนยากจนไม่มีเงินมาเสียค่าธรรมเนียม โจทก์อาจร้องขอดำเนินคดีอย่างคนอนาถาได้ และหากศาลไต่สวนคดีอนาถาแล้วเห็นว่าโจทก์ยากจนจริง ศาลก็อาจมีคำสั่งอนุญาตให้โจทก์ฟ้องคดีได้โดยไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมศาล แต่ก็ยังเป็นเพียงค่าธรรมเนียมศาลเท่านั้น ส่วนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ เช่น ค่าสงหมาย ค่าป่วยการและค่าพาหนะของพยาน ค่าทำแผนที่พิพาท ค่าตรวจเอกสารโดยผู้เชี่ยวชาญ เป็นต้น ไม่ได้รับการยกเว้น และในคดีอนาถานี้ ถ้าผู้ขอเป็นโจทก์จะต้องแสดงให้เห็นศาลเป็นที่พอใจแก่ศาลว่าคดีโจทก์มีมูลที่จะฟ้องหรือในกรณีอุทธรณ์หรือฎีกา มีเหตุอันสมควรที่จะอุทธรณ์หรือฎีกา⁵²

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่ามีจำนวนไม่น้อยที่ผู้ได้รับความเสียหายในคดีสิ่งแวดล้อมทางแพ่งนี้เป็นชาวบ้านซึ่งมีฐานะยากจน ลำพังแต่ความรู้ในทางการศึกษา ก็ไม่อาจที่จะมีพอในการที่จะฟ้องคดีเพื่อให้ผู้กระทำความผิดต้องรับผิดชอบใช้ค่าเสียหายแก่ตนได้ อำนาจต่อรองก็แตกต่างกันมากฝ่ายจำเลยสามารถจ้างทนายก็คนก็ได้มาต่อสู้คดี อันเป็นปัญหาซึ่งเหมือนกับการต่อสู้ระหว่างคนที่ตัวใหญ่กับคนตัวเล็ก⁵³จึงเป็นอุปสรรคอย่างมากในคดีสิ่งแวดล้อมนี้

ในการกำหนดภาระการพิสูจน์ เนื่องจากในคดีสิ่งแวดล้อมถือได้ว่าเป็นคดีละเมิดอย่างหนึ่งด้วย หากโจทก์จัดทำคำฟ้องเป็นคดีละเมิด ไม่ใช่กรณีผิดพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ภาระการพิสูจน์จะตกแก่โจทก์ผู้ฟ้องคดี ซึ่งจะต้อง

⁵¹ สัมภาษณ์ ชีระศักดิ์ ชีขุนทด, นายกสมาคมนักกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม, 4 พฤศจิกายน 2548.

⁵² ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 155.

⁵³ สัมภาษณ์ ชีระศักดิ์ ชีขุนทด, นายกสมาคมนักกฎหมายพิทักษ์สิ่งแวดล้อม, 4 พฤศจิกายน 2548.

มีภาระในการนำพยานหลักฐานเข้าสืบในศาลเพื่อสนับสนุนคำฟ้องของตน แต่หากโจทก์ตั้งเรื่องฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมในข้อหาผิดพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 มาตรา 96 ซึ่งเป็นกฎหมายที่นำเอาทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) มาใช้ โจทก์ผู้ฟ้องคดีก็จะได้รับผลดีเกี่ยวกับภาระการพิสูจน์ คือ โจทก์ไม่ต้องพิสูจน์ว่าการกระทำของจำเลยเกิดจากการกระทำโดยจงใจหรือประมาทเลินเล่อหรือไม่ เพียงแต่สืบให้เห็นว่าจำเลยเป็นผู้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ก็เพียงพอแก่การที่จำเลยต้องรับผิดเพื่อความเสียหายที่เกิดขึ้นแต่อย่างไรก็ดี โจทก์ก็ยังคงมีหน้าที่ที่จะต้องพิสูจน์ว่าความเสียหายที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากการก่อให้เกิดขึ้นของจำเลย ซึ่งเห็นได้ว่าบางกรณีในบริเวณที่เกิดมลพิษอาจมีโรงงานหลายแห่ง บุคคลทั่วไปยากที่จะทราบได้ว่าโรงงานใดเป็นโรงงานที่ก่อให้เกิดมลพิษรั่วไหลหรือแพร่กระจาย จนกระทั่งมีผลทำให้เกิดความเสียหายแก่โจทก์ได้

ดังนั้น ปัญหาว่ามลพิษใดก่อให้เกิดโรคร้ายแก่โจทก์ จำต้องอาศัยวิทยาการทางเทคโนโลยี ให้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เข้าช่วยในการพิสูจน์ผลต่าง ๆ นั้น ซึ่งจำต้องอาศัยพยานผู้เชี่ยวชาญในการพิสูจน์ และบางคตินั้นอาจต้องมีการปฏิบัติการภายในห้องทดลองซึ่งก็ต้องอาศัยทั้งเวลาและค่าใช้จ่ายที่สูงตามไปด้วย หรือในกรณีที่โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยสารพิษอันเป็นของเสีย (Waste) ออกสู่สิ่งแวดล้อม และพิษนั้นได้สะสมในระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมในช่วงระยะเวลาหนึ่งจึงเกิดผลกระทบขึ้น และต่อมามลพิษนั้นได้สะสมอยู่ในร่างกายของผู้เสียหาย จนทำให้ผู้เสียหายได้รับความเสียหายต่อสุขภาพอนามัย ปัญหาการพิสูจน์ย่อมเกิดขึ้นเนื่องจากในทางปฏิบัติ แม้แต่แพทย์เองก็ไม่กล้าที่จะยืนยันว่าโรคร้ายไข้เจ็บที่ผู้เสียหายเป็นอยู่นั้น เกิดจากมลพิษในโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นของจำเลยออกมาจริง เช่นกรณีตามคำพิพากษาศาลแรงงานกลาง คดีหมายเลขแดงที่ 8729/2539 โจทก์ฟ้องจำเลยเรียกค่าสินไหมทดแทน โดยมีข้อเท็จจริงอยู่ว่า โจทก์เป็นพนักงานในโรงงานผลิตเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ของจำเลย มีหน้าที่ปิดฝุ่นแผ่นวงจรอิเล็กทรอนิกส์ วงจรไฟฟ้า วิตุยและโทรทัศน์ เกิดอาการเจ็บป่วยด้วยโรคปอดศีรษะบริเวณท้ายทอย แพทย์ผู้ทำการรักษาได้ทำการเอกซเรย์สมองและเจาะเลือด พบว่า โจทก์ป่วยเนื่องจากมีสารเคมีสะสมอยู่ในสมองมาก เป็นอาการป่วยของโรคพิษสารอลูมิน่าซึ่งเป็นสารที่ตรวจพบในโรงงานของจำเลย แต่ในชั้นการพิจารณาคดีและสืบพยานในศาลนั้น พยานผู้เชี่ยวชาญฝ่ายจำเลยต่างเบิกความสอดคล้องต้องกันว่าอาการเจ็บป่วยของโจทก์ไม่น่าเชื่อว่าจะมีสาเหตุมาจากสารอลูมิน่าในโรงงานของจำเลย ศาลพิพากษาให้โจทก์แพ้คดี แม้ว่าข้อเท็จจริงแห่งคดีบางประเด็นจะรับฟังได้ว่าโจทก์ได้รับสารอลูมิน่าซึ่งเป็นสารพิษประเภทเดียวกันกับที่ตรวจพบในโรงงานของจำเลยก็ตาม แต่จากการที่บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่กำหนดในเรื่องของภาระหน้าที่และสิทธิของโจทก์ผู้ได้รับความเสียหายโดยไม่ได้สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งคดีสิ่งแวดล้อมนี้ ไม่ว่าจะ เป็นใน

ส่วนของบทบัญญัติแห่งกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด หรือตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.2535 ที่ได้กำหนดภาระหน้าที่ของโจทก์ที่จะต้องสืบพิสูจน์ถึงเหตุแห่งการกระทำและผลที่เกิดขึ้นแก่ผู้เสียหายอย่างเคร่งครัด และให้สิทธิแก่จำเลยที่จะปฏิเสธถึงเหตุแห่งความเสียหายที่เกิดขึ้นแก่โจทก์นั้น ทั้งที่จากกรณีแห่งคดีดังกล่าวนี้ สารอลูมินาที่โจทก์ได้รับเข้าสู่ร่างกายและทำให้เกิดความเจ็บป่วยด้วยโรคพิษสารอลูมินานี้เป็นสารชนิดเดียวกับมลสารที่รั่วไหลจากโรงงานของจำเลยก็ตาม แต่เมื่อโจทก์ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่ามลสารจากโรงงานของจำเลยดังกล่าวเป็นต้นเหตุทำให้โจทก์เกิดอาการเจ็บป่วยขึ้น โจทก์จึงไม่ได้รับการชดเชยค่าเสียหายที่เกิดขึ้นตามความเป็นธรรมอย่างแท้จริง

ประการต่อมาเป็นปัญหาในเรื่องของการรับฟังพยานหลักฐานของศาล ในกรณีที่โจทก์ต้องฟ้องคดีสิ่งแวดล้อมในทางแพ่งนั้น โจทก์ต้องปฏิบัติตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง โดยต้องยื่นบัญชีระบุพยานเพื่อที่จะได้นำพยานหลักฐานดังที่ระบุไว้ในบัญชีระบุพยานยื่นเสนอต่อศาลสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อเถียงของตน ดังนั้นหากมีพยานหลักฐานบางอย่างที่โจทก์มิได้ระบุไว้ในบัญชีระบุพยาน แม้ว่าตามหลักกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 86 วรรคสาม จะได้อำนาจศาลทำการสืบพยานหลักฐานได้เมื่อศาลเห็นว่าเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมเป็นการจำเป็นที่จะต้องนำพยานหลักฐานอื่นอันเกี่ยวกับประเด็นในคดีมาสืบเพิ่มเติมได้ แต่โดยภาพรวมในทางปฏิบัตินั้น ศาลไทยก็ยังคงยึดถือประมวลจริยธรรมข้าราชการตุลาการอย่างเคร่งครัด โดยต้องวางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าไปสอดแทรกถามพยานโดยไม่จำเป็น และไม่ค่อยที่จะมีบทบาทตามที่กฎหมายวิธีพิจารณาความให้อำนาจไว้มากนัก กล่าวคือในเชิงรุกนั้นศาลไทยแทบจะไม่มีบทบาทในคดีเลย พยานหลักฐานที่โจทก์มิได้ระบุไว้ในบัญชีระบุพยานนั้น โจทก์ก็ต้องพยายามที่จะยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติม ซึ่งหากโจทก์ยื่นบัญชีระบุพยานเพิ่มเติมช้าไม่ทันกำหนดภายในสิบห้าวันนับแต่วันสืบพยาน โจทก์ก็ต้องแสดงเหตุอันสมควรว่าโจทก์ไม่สามารถทราบได้ว่าต้องนำพยานหลักฐานบางอย่างมาสืบเพื่อประโยชน์ของตนหรือไม่ทราบว่าพยานหลักฐานบางอย่างได้มีอยู่หรือมีเหตุอันสมควรอื่นใด โจทก์ต้องยื่นคำร้องขออนุญาตอ้างพยานหลักฐาน เช่นว่านั้นต่อศาลพร้อมบัญชีระบุพยานและสำเนาบัญชีระบุพยานดังกล่าวไม่ว่าเวลาใด ๆ ก่อนพิพากษาคดี⁵⁴ ซึ่งก็ต้องขึ้นอยู่กับดุลพินิจของศาลว่าจะรับฟังพยานหลักฐานนี้หรือไม่ ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าศาลจะถือโดยเคร่งครัดอย่างมากในการที่จะวางตัวเป็นกลาง ซึ่งก็อาจเป็นไปได้ว่าศาลจะไม่รับฟังพยานหลักฐานดังกล่าวก็เป็นได้ แม้พยานหลักฐานดังกล่าวนี้จะส่งผลดีต่อรูปคดีของโจทก์โดยตรงก็ตาม ถือได้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่ง

⁵⁴ ดูประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 88.

ปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ผู้พิพากษาประการหนึ่งก็คือ การที่ผู้พิพากษาจะทำการ ชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานของคู่ความทั้งสองฝ่าย ซึ่งพยานในคดีสิ่งแวดล้อมบางครั้งทั้งฝ่ายโจทก์ และฝ่ายจำเลยต่างก็อ้างพยานผู้เชี่ยวชาญมาเบิกความสนับสนุนข้ออ้างหรือข้อเถียงของฝ่ายตน และพยานผู้เชี่ยวชาญของทั้งสองฝ่ายดังกล่าวต่างก็มีหลักทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีประกอบ จึงทำให้ยากต่อการที่ผู้พิพากษาจะชั่งน้ำหนักพยานของคู่ความทั้งฝ่ายโจทก์และฝ่ายจำเลยว่า ความน่าเชื่อถือของฝ่ายใดน่าจะมีมากกว่ากัน ซึ่งเห็นได้ว่าผู้พิพากษาจำเป็นต้องมีความรู้ทางด้าน สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดีประกอบด้วย